

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О.В. Стрельцова

« ____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: Правове забезпечення зобов'язання і засобів розв'язання
міжнародних економічних спорів**

Виконавець: Козловський Максим Русланович

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри

Міжнародного права та порівняльного правознавства

Драчов Олексій Вікторович

Нормоконтролер: викладач

Київ, 2021

ЗМІСТ:

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	8
1.1. Генезис розвитку поняття міжнародних економічних спорів та механізмів їх вирішення.....	8
1.2. Принципи вирішення міжнародних економічних спорів.....	12
1.3. Правові засади вирішення міжнародних економічних спорів.....	18
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	28
2.1. Види і засоби мирного вирішення міжнародних економічних спорів: поняття та класифікація.....	28
2.2. Переговори, посередництво і медіація при вирішенні міжнародних економічних спорів.....	33
2.3. Міжнародний арбітраж, як ключовий спосіб вирішення міжнародних економічних спорів: поняття, форми та види.....	50
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ.....	62
3.1. Загальна характеристика вирішення міжнародних економічних спорів за участі України.....	62
3.2. Вирішення економічних спорів у рамках Угоди про асоціацію між Україною і ЄС.....	67
3.3. Особливості розгляду спору між ЄС та Україною щодо необробленої сировини.....	73
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГАТТ	Генеральна угода з тарифів та торгівлі
ЄС	Європейський Союз
ООН	Організація об'єднаних націй
СОТ	Світова організація торгівлі
УА	Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

ВСТУП

Актуальність. Як зазначає Ю.О. Волошин, «перехід у третє тисячоліття став своєрідним етапом еволюційного поштовху суспільства до якісно та аксіологічно нових соціально-правових домінант у рамках процесів міждержавної взаємодії, інтернаціоналізації національних правових систем та глобалізації» [16, с. 159]. У світлі сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин, що виражаються у підвищенні рівня взаємозалежності та інтеграції держав, дуже актуальним стає глибоке вивчення правил поведінки, прийнятих у світовому співтоваристві, і зокрема, у таких ситуаціях, коли виникають розбіжності між його членами-державами та іншими суб'єктами міжнародного права. З одного боку, інтеграційні процеси, що посилюються, і розвиток міжнародної торгівлі сприяють її лібералізації, а також процесу реформування та уніфікації національних систем регулювання. У той самий час регулювання торгівлі залишається чутливим питанням для багатьох країн, являючи собою сферу, ототожнювану з можливістю реалізації власного суверенітету.

Вирішення спорів мирним шляхом є основним принципом міжнародного публічного права. У разі розбіжностей держави можуть досягати поставлених цілей лише з допомогою встановлених способів, які не порушують правничий та законні інтереси інших країн та світового співтовариства загалом. У зв'язку з цим, особливо актуальним стає використання найбільш ефективних механізмів вирішення спорів, здатних сприяти розвитку та зміцненню дипломатичних зв'язків. При цьому держави беруть участь у міжнародних конфліктах не лише як сторони спори, а й як треті особи, які б сприяли врегулюванню розбіжностей.

Проблематика вирішення міжнародних економічних спорів розглядалась значною кількістю як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. До зарубіжних вчених, які розробляли й підтримували дане питання, праці та ідеї яких були використані при написанні даного дослідження, насамперед потрібно віднести

таких юристів-міжнародників: Ю.В. Алфееву, В.С. Верещетіна, М.М. Єсиркепову, А.М. Попова, М. Пінто та інші.

Серед українських науковців варто назвати таких науковців, як: І.В. Гринчак, А.М. Дочинець, Н.А. Мазаракі, О.В. Малишева, В.І. Муравйов, О.В. Стрельцова, З.В. Тропін, тощо.

Зазначеними авторами було досліджено як систему засобів вирішення міжнародних економічних спорів в цілому, так і особливості застосування окремих засобів та методів. Одночасно з цим, асоціація України з ЄС з одного боку та тривалий українсько-російський конфлікт з іншого, актуалізують дослідження зазначеної проблематики і на сьогоднішній день.

Метою дослідження є визначення сутності механізмів вирішення міжнародних економічних спорів на сучасному рівні розвитку суспільства, а також формулювання теоретичних висновків з окресленої проблематики.

У відповідності до зазначеної мети було поставлено наступні **завдання** роботи:

1. Дослідити виникнення та становлення інституту міжнародних економічних спорів та механізмів їх вирішення;
2. Охарактеризувати основні принципи вирішення міжнародних економічних спорів;
3. Дослідити правову основу вирішення міжнародних економічних спорів;
4. Визначити систему способів і засобів вирішення міжнародних економічних спорів;
5. Охарактеризувати зміст переговорів і медіації в системі вирішення міжнародних економічних спорів;
6. Дослідити особливості міжнародного арбітражу в механізмі вирішення міжнародних економічних спорів;
7. Проаналізувати специфіку вирішення міжнародних економічних спорів за участі України;
8. Дослідити специфіку вирішення економічних спорів у рамках

Угоди про асоціацію між Україною і ЄС;

9. Проаналізувати особливості розгляду справи щодо спору ЄС та Україною щодо необробленої сировини.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що складаються в процесі вирішення міжнародних економічних спорів.

Предметом дослідження є механізми вирішення міжнародних економічних спорів.

Методи дослідження. Методи дослідження ґрунтуються на системному та синергетичному підходах, складність досліджуваної теми зумовила комплексне застосування загальнонаукових і спеціальних методів, кожний з яких дозволяє дослідити сутність механізму вирішення міжнародних економічних спорів.

Враховуючи особливості предмета дослідження, успішне виконання цілей роботи переважно потребувало використання спеціальних юридичних методів пізнання. Структурно-юридичний метод дає можливість зрозуміти рівень розвитку законодавства в сфері регулювання процедур вирішення міжнародних економічних спорів, визначити відповідні тенденції на підставі аналізу правових норм і їх джерел.

Проблемно-теоретичний метод застосований в ході розробки принципів питань теоретичного характеру. Дослідження ґрунтується на активному застосуванні таких логічних прийомів, як аналіз, за допомогою якого здійснювалося виявлення особливостей змісту і форм вирішення міжнародних економічних спорів; синтез, який використовується з метою виведення етапів і закономірностей генезису інституту вирішення міжнародних економічних спорів. За допомогою методу системного аналізу, історичного та узагальнюючого методів проаналізовано та виявлено тенденції та проблемні аспекти розвитку інституту вирішення міжнародних економічних спорів.

Наукова і практична значимість даного дослідження полягає в тому, що теоретичні положення і висновки, що містяться в ньому, розвивають основні

положення науки міжнародного права, включаючи основні положення і особливості врегулювання міжнародних економічних спорів.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, якими охоплюються дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (73 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи – 88 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Генезис розвитку поняття міжнародних економічних спорів та механізмів їх вирішення

Як вказують Є.В. Воронюк та О.В. Ярмош, «на сьогодні кожна країна світу є учасницею міжнародних угод, меморандумів, конвенцій основною метою яких є створення та регулювання окремих галузей міжнародного співробітництва і, які в свою чергу виконують функцію координаторів міжнародного співробітництва. Зростаючі обороти економічного обміну, при активній участі більшості держав світу в міжнародних відносинах, провокує посилення впливу міжнародних організацій на внутрішню політику країн. Існуючий розвиток міжнародного співробітництва включає в себе наслідки міжнародної економічної та політичної інтеграції. Сучасний вектор розвитку міжнародного співробітництва націлений на отримання максимального ефекту від міжнародної економічної інтеграції. Тому основна увага приділяється процесам гармонізації різних видів національної економічної політики кожного суб'єкта міжнародних відносин» [17]. При цьому посилення міжнародних економічних (зокрема торгівельних) відносин зумовлює зростання кількості міжнародних економічних спорів.

Міжнародний спір – це «сукупність сформульованих вимог двох або більше суб'єктів міжнародного права щодо конкретного кола неврегульованих між ними питань щодо їх інтересів та прав, різного розуміння міжнародних проблем, тлумачення міжнародних договорів» [32, с. 38].

Сторонами міжнародного економічного спору є суб'єкти міжнародного публічного та приватного права. Правове регулювання спору реалізується як на міжнародному так і на цивільно-правовому аспекті. Розглядаючи майнові відносини міжнародного характеру між фізичними та юридичними особами розкриває це відношення у міжнародному приватному спектрі. Закордонні

юристи зазначають із цього приводу, що «історія міжнародного права спочатку визначала приватним правом».

Ігнатенко Г.В. у свою чергу зазначає, що «сучасне співвідношення міжнародного публічного права та міжнародного приватного права характеризується їх зближенням, взаємопроникненням, оскільки з одного боку міжнародні відносини за участю фізичних та юридичних осіб вийшли за цивільно -правові рамки, охопивши адміністративно-правову, кримінально-правову . та інші сфери, а з іншого боку, міжнародні договори стали відігравати більш істотну роль у регулюванні такого роду відносин безпосередньо встановлюючи правила поведінки фізичних та юридичних осіб під юрисдикцією різних держав. Відповідно, виклад багатьох питань міжнародного права (міжнародного публічного права) невіддільне від залучення матеріалів міжнародного права, маючи на увазі реальні зближення і навіть поєднання предмета регулювання, кола учасників правовідносин, методів і форм регламентації» [41, с. 28].

Оскільки міжнародний спір охоплює спори як економічного характеру, політичного, юридичного та прикордонного характеру, тут можна додати, що спір носить комплексний характер. Оскільки будь-який спір має економічну основу, це є концептуальна проблема.

Розглядаючи проблему міжнародного економічного спору з'ясовується, що міжнародний економічний спір має специфічні риси, які відрізняють їх від інших спорів, що виникають в інших галузях права.

Отже, Альфєєва Ю.В. виділяє, що «міжнародні економічні спори включають як спори, які з відносин між державами, міжнародними організаціями, державами та міжнародними організаціями, тобто суб'єктами міжнародного публічного права, та й спори з діагональних відносин - між державою і особою (фізично чи юридичною) іншої держави. Предметом регулювання при вирішенні міжнародного економічного спору можуть бути відносини, що виникають у різних сферах взаємодії держав (міжнародне судноплавство, повітроплавання, космічна діяльність, міжнародна охорона

навколишнього середовища та інші). Міжнародні економічні спори вирішуються з урахуванням принципів і норм різних галузей міжнародного права» [9, с. 8].

Тим не менш, «під міжнародним економічним спором слід розуміти специфічне правове відношення, що виникає між двома або більшим числом сторін, якими можуть бути різні за статусом суб'єкти міжнародного економічного права (горизонтальні та діагональні відносини між суб'єктами), і що виражається у пред'явленні взаємних та чітко сформульованих претензій сторонами один до одного щодо права, юридичних точок зору чи інтересів, для врегулювання яких сторони роблять взаємні дії» [9, с. 9].

Понятійний апарат Статуту ООН – багатостороннього міжнародного договору, учасниками якого є практично всі держави світу, в тому числі й Україна, передбачає використання термінів «ситуація» та «спір» (положення Глави VI «Мирне вирішення спорів» і Глави VII «Дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії» [5]).

Ці два поняття не мають нормативно визначених ознак, однак доктрина міжнародного права виходить із того, що «ситуація» не визначається чітко окресленими вимогами однієї держави до іншої, а в «спорі», навпаки, сторони пред'явили одна одній взаємні претензії» [42, с. 59].

Характерною рисою «спору» є наявність учасників, в яких претензії завжди сформульовані і збігаються з предметом спору. При цьому держави свої претензії обґрунтовують законними інтересами і нормами міжнародного права. У тому випадку, коли претензії держав не збігаються з предметом спору, вони так і залишаються претензіями, без надії на інституціоналізацію (формування і розвиток) спору» [38, с. 378]. Міжнародний Суд ООН стосовно цього положення зазначив, що «односторонні претензії не утворюють спору» [14, с. 81].

Отже, міжнародний спір можна визначити як «формально (об'єктивно) виражену суперечність між суб'єктами міжнародного права з питання факту або права. Міжнародний спір – це юридичний факт, констатація наявності

якого вимагає від його учасників та інших заінтересованих суб'єктів міжнародного права реалізації принципу мирного вирішення міжнародних спорів» [46, с. 125].

Міжнародні економічні спори мають специфічні риси, що відрізняють їх від спорів, що виникають у сфері інших галузей міжнародного права. Специфіка міжнародних економічних спорів виявляється у наступному:

а) міжнародні економічні спори включають не тільки спори, що впливають із відносин між державами, міжнародними організаціями, державами та міжнародними організаціями, тобто суб'єктами міжнародного публічного права, а й спори, що впливають із діагональних відносин - між державою та особою (фізичною чи юридичною) іншого держави.

б) предметом регулювання при вирішенні міжнародного економічного спору можуть бути відносини, що виникають у різних сферах взаємодії держав (міжнародне судноплавство, повітроплавання, космічна діяльність, міжнародна охорона навколишнього середовища та інші).

в) міжнародні економічні спори вирішуються з урахуванням принципів і норм різних галузей міжнародного права.

г) під міжнародним економічним спором слід розуміти специфічне правове відношення, що виникає між двома або більшим числом сторін, якими можуть бути різні за статусом суб'єкти міжнародного економічного права (горизонтальні та діагональні відносини між суб'єктами), і що виражається у пред'явленні взаємних та чітко сформульованих претензій сторонами один одному щодо права, юридичних точок зору чи інтересам, для врегулювання яких сторони роблять взаємні дії.

Отже, під міжнародним економічним спором слід розглядати специфічне правове відношення, що виникає між двома або більшою кількістю сторін, які можуть бути різними за статусом суб'єктів міжнародного економічного права (горизонтальні та діагональні відносини між суб'єктами), і виражаються в пред'явленні взаємних і чітко сформульованих претензій сторонами з питань права, юридичною позицією чи інтересам, для регулювання яких сторонами

здійснюється взаємодія.

Складність і багатоманітність сучасних міжнародних економічних відносин призводять до того, що на сьогоднішній день не представляє собою можливі точно окреслити предмет міжнародних економічних спорів. Крім спорів, що виникають безпосередньо в сфері міжнародних економічних відносин, існує досить велика кількість спорів, предметом яких є відносини, що регулюються іншими галузями міжнародного права. Зокрема, це зауваження стосується територіальних спорів, спорів про розмежування континентального шельфа, спорів у областях міжнародного повітряного та космічного права, а також міжнародного середовища. Зазначені особливості предмета міжнародних економічних спорів мають своє відображення при застосуванні принципів і норм міжнародного права при регулюванні спорів. Міжнародні економічні спори можуть вирішитися на основі принципів і норм різних галузей міжнародного права.

1.2. Принципи вирішення міжнародних економічних спорів

Оскільки держави у відносинах між собою є самостійними і незалежними, відповідно до міжнародної практики ключовим принципом вирішення міжнародних економічних спорів є принцип мирного вирішення міжнародних спорів, що складає самостійний інститут. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів становить основу сучасного міжнародного права. Як вказує О.В. Стрельцова, «термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», що означає початок, основа. В теорії права під принципами права розуміють основні засади, вихідні ідеї, що характеризують зміст права, його закономірності й призначення в суспільстві. Принципи права за своєю сутністю є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства» [55, с. 516]. У міжнародно-правовій науці є поширена думка, за якою всі основні принципи міжнародного права належать до розряду імперативних норм (*jus cogens*) міжнародного права.

Отже, принцип мирного врегулювання міжнародних суперечок є *jus cogens*.

На сьогодні доктрина міжнародного права не містить достатньої та обґрунтованої теоретичної розробки змісту принципу мирного вирішення міжнародних спорів, незважаючи на те, що цей принцип закріплений у Статуті ООН.

Автори беззаперечні в тому, що «саме на його основі побудовано сучасні засоби вирішення міжнародних спорів» [58, с. 358]. Так, наприклад Е. А. Пушмін зазначав, що «принцип мирного вирішення міжнародних спорів – це основоположне начало сучасного міжнародного права» [58, с. 358].

При цьому зміст принципу мирного врегулювання спорів досліджувався не лише в контексті мирного вирішення міжнародних спорів, в тому числі економічних, та й при загальнотеоретичних дослідженнях принципів міжнародного права.

Так, довідник ООН з мирного вирішення міжнародних спорів через посилання на статут ООН визначає «принцип мирного вирішення міжнародних спорів як вирішення державами їх міжнародних спорів мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість» [67, с. 3]. Фактично це є текстуальне відтворення принципу мирного вирішення міжнародних спорів. Принцип мирного вирішення спорів – один з основних імперативів міжнародного права, відповідно до якого суперечки між державами повинні вирішуватися виключно мирними засобами, щоб не наражати на небезпеку міжнародний мир, безпеку і справедливість. Практичне застосування принципу мирного вирішення суперечок покликане усунути можливість переростання міждержавних суперечок на стадію збройного конфлікту.

Українські фахівці з міжнародного права, розкриваючи зміст принципу мирного вирішення міжнародних спорів, зазначають, що «він покладає на суб'єктів міжнародного права такі зобов'язання: вирішувати всі свої суперечки і розбіжності виключно мирними засобами; врегульовувати спори в найкоротший термін; не зупиняти процес мирного врегулювання і пошуку

взаємоприйнятних рішень; використовувати визнані в міжнародному праві мирні засоби (переговори, розслідування, посередництво, арбітраж, судове розслідування, інші засоби на власний вибір, узгоджені до виникнення спору); утримуватись від ультимативності; утримуватись від будь-яких дій, які можуть поглибити напруженість; враховувати інтереси іншої сторони – учасника спору; виконувати прийняте в узгоджуваному порядку рішення» [47, с. 234].

М. В. Філімонова визначала цей принцип через «розкриття прав та обов'язків, які відповідно надаються та покладаються на держави. Так, держави мають право: обирати засоби та способи вирішення конфлікту; вимагати, щоб сторони, які беруть участь у конфлікті, не ухилялись від пошуку засобів мирного вирішення протиріч; вимагати виконання прийнятих рішень; залучати допомогу міжнародних організацій. Обов'язки полягають у тому, щоб держави – сторони спору: не припиняли процес мирного врегулювання та пошуку взаємоприйнятних способів; при вирішенні спору виходили з урахування інтересів або балансу інтересів сторін спору; у процесі мирного врегулювання утримувались від будь-яких дій, що можуть нанести шкоду пошукам шляхів мирного вирішення спору; виконували прийняте в узгодженому порядку рішення» [43, с. 67].

Узагальнення вищезазначених позиції можна знайти в найбільш фундаментальних дослідженнях принципу мирного вирішення міжнародних спорів, які проводив Е.А. Пушмін. На його думку, «юридичну основу цього принципу становлять:

1) зміст його юридичної вимоги – заснований на сукупності міжнародно-правових норм загальний обов'язок суб'єктів міжнародного права вирішувати свої спори, залагоджувати ситуації виключно мирними засобами;

2) сфера дії – різні за своєю природою, типами, видами та структурі міжнародні розбіжності та конфлікти;

3) система засобів мирного врегулювання;

4) характер мирного врегулювання – відповідно до принципів міжнародного права та справедливості за умови збереження міжнародного

миру та безпеки.

Виходячи з цього, він визначав принцип мирного вирішення міжнародних спорів як основоположну засаду сучасного міжнародного права, що встановлює загальний обов'язок держав вирішувати спори та ситуації, які виникли між ними, виключно мирними засобами, з правом вільного вибору кожного з них та з урахуванням взаємних інтересів кожної, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права» [58, с. 359].

Таким чином, вищезазначені позиції зводяться до «інтерпретації принципу мирного вирішення міжнародних спорів як обов'язку держав (в кращому випадку – суб'єктів міжнародного права) вирішувати свої спори виключно мирними засобами. У цьому контексті і розглядається застосування цього принципу до будь-яких розбіжностей у міжнародних відносинах. Але виявляється, що наразі вже неможливо говорити про застосування цього принципу в запропонованій інтерпретації до розбіжностей, які виникають саме в сучасних міжнародних відносинах» [58, с. 360].

Складнощі визначення цього принципу полягають у тому, що зобов'язання, які могли б визначити його зміст, доводяться на підставі документів, які мають рекомендаційний характер, а тому виникають питання щодо юридичної обов'язковості кожного із цих зобов'язань, передбачених Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 р.), Манільською декларацією про мирне вирішення міжнародних спорів (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 37/10 від 15 листопада 1982 р.), Декларацією про запобігання й усунення спорів, що можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН у цій галузі (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 43/51 від 5 грудня 1988 р.) та низкою інших документів.

Якщо казати про певне нормативне визначення принципу мирного вирішення міжнародних спорів, то доцільним було б посилатися на п. 3 ст. 2

Статуту ООН, який закріплює, що «кожна держава вирішує свої міжнародні спори з іншими державами мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість» [5].

У той же час Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, прийнята 24 жовтня 1970 XXV сесією Генеральної Асамблеї ООН, наводить більш розгорнуте формулювання принципу мирного вирішення міжнародних спорів: «Кожна держава вирішує власні міжнародні суперечки з іншими державами мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість. Держави повинні прагнути до якнайшвидшого і справедливого вирішення міжнародних суперечок шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами на свій вибір. У пошуках такого врегулювання сторони повинні погоджувати такі мирні засоби, які відповідали б обставинами і характером конкретному спору. Сторони в суперечці зобов'язані в разі, якщо вони не досягнуть вирішення спору одним із вищезазначених мирних засобів, продовжувати прагнути до врегулювання спору іншими узгодженими між ними мирними засобами» [3].

Однак велика кількість західних авторів-науковців у свої працях, як щодо принципів міжнародного права, так і щодо мирного вирішення міжнародних суперечок, «не розкривають питання про зміст цього принципу. Вони зазвичай обмежуються лише викладом переліку мирних засобів, як таких, поза зв'язком із зобов'язаннями держав, що впливають із заборони застосування сили в міжнародних відносинах, або ж простим дублюванням зобов'язань держав, що передбачаються міжнародно-правовими актами» [38, с. 378].

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин міжнародно-правовою договірною практикою не вироблено єдиного універсального механізму врегулювання спорів. Існуючі в арсеналі засоби мирного врегулювання, як на загальному, так і на регіональному рівнях носять в більшості випадків,

факультативний характер, що дозволяє сторонам у спорі в деяких випадках відтягувати його вирішення, або взагалі залишати його неврегульованим; нестабільна міжнародна обстановка, що характеризується наявністю низки існуючих та еventуальних «гарячих точок» і спірних ситуацій, у тому числі і на європейському континенті, диктує необхідність більш дієвого застосування юридично обов'язкових процедур з мирного врегулювання суперечок, але при цьому не обмежуючи право на свободу вибору засобів. Для більш ефективного врегулювання міждержавних суперечок необхідне існування системи мирного врегулювання міждержавних суперечок з чітко відпрацьованими механізмами врегулювання. Головний сенс такої системи полягає в тому, що суперечки, що виникають, з моменту виникнення і до остаточного врегулювання знаходяться під контролем механізмів цієї системи. Механізми системи повинні бути внутрішньо взаємопов'язані та доповнювати один одного.

Отже, попередження виникнення розростання конфліктів досягається за допомогою мирних засобів. Попередження та вирішення спорів здійснюються на базі принципів суверенної рівності та сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права. Принцип мирного вирішення спорів є основоположним принципом вирішення міждержавних конфліктів взагалі, і економічних спорів зокрема. Сторони у спорі зобов'язані у разі, якщо не досягнуто вирішення спору шляхом застосування одного з визначених Статутом ООН чи погоджених сторонами засобів, продовжувати прагнути до врегулювання спору за допомогою інших узгоджених між ними мирних засобів. Також сторони спору не повинні вчиняти дій, які можуть погіршити становище, наражати на мир і безпеку. Спори та застосування процедур їх вирішення регулюються на основі суверенної рівності держав.

1.3. Правові засади вирішення міжнародних економічних спорів

У теоретичному плані важливим є питання галузевої приналежності міжнародних економічних спорів. Нині відсутня єдина позиція правознавців стосовно того, чи ставляться економічні спори галузі міжнародного приватного права чи міжнародного публічного права. Це не просто формальний чи термінологічний аспект, а змістовна проблема, оскільки віднесення до конкретної галузі права впливає на вибір кола суб'єктів та об'єктів спору, джерел права, методів правового регулювання спірних правовідносин.

Ми солідаризуємося з думкою низки авторів про те, що відбувається взаємне проникнення один одного норм міжнародного приватного і публічного права - подібні тенденції проявилися ще в 90-х роках минулого століття і посилюються нині за умов глобалізації світової економіки. Очевидно, що в економічні відносини, а значить і в спори, можуть вступати як держави (суб'єкти міжнародного публічного права), так і громадяни та організації (суб'єкти міжнародного приватного права). У цьому критерій віднесення спору до міжнародного публічного права та міжнародного приватного права неоднаковий. У другому випадку він характеризується тим, що учасники спору мають різну державну приналежність (спір ускладнюється участю іноземного елемента), об'єкт спору знаходиться на території країни, відмінної від тієї, де розглядається справа, і нарешті, юридичний факт, що породив спір, був зафіксований на території іноземної держави.

Таким чином, якщо в системі міжнародного публічного права при вирішенні спорів діє власна система матеріальних та процесуальних норм, то в міжнародному приватному праві метод полягає у врегулюванні протиріч між нормами матеріального права та процесу різних країн. Тому можна дійти невтішного висновку у тому, що міжнародні економічні спори регулюються як приватним, і публічним правом. Однак якщо в кількісному аспекті тут переважають спори з цивільно-правовим методом регулювання, то в контексті

міжнародного значення особливе місце посідають публічно-правові спори, зокрема спори щодо вирішення економічних конфліктів між країнами.

Як зазначається в спеціальній літературі, «всі суб'єкти міжнародних економічних відносин відповідно до нього повинні виконувати вимоги міжнародного права, зокрема міжнародного економічного права, а також ті конкретні зобов'язання, що випливають із відповідних договорів. Будь-які порушення норм, що діють у цій сфері, невиконання або неналежне виконання своїх міжнародних зобов'язань є правопорушенням, тобто міжнародним деліктом, який потребує свого відповідного розгляду, з тим щоб певним чином зреагувати на такий факт. Норми багатьох міжнародно-правових актів спрямовані на правове забезпечення виконання зобов'язань міжнародних економічних договорів» [53, с. 26].

Незважаючи на те, що «окремі засоби мирного врегулювання міжнародних спорів існували упродовж тисячоліть, їх кодифікація відбулася на зламі XIX–XX ст. у рамках Конвенції про мирне врегулювання міжнародних спорів 5(18) жовтня 1907 р. (надалі – Конвенція 1907 р.)» [30, с. 389].

На зламі XIX–XX ст. «міркування вчених про можливість існування системи міжнародного правосуддя для врегулювання міжнародних спорів та запобігання міждержавним конфліктам розділилися на дві базові позиції:

1. Система міжнародного правосуддя існує. Доказом цього є наявність єдиних базових процесуальних основ.

2. Системи міжнародного правосуддя немає. Оскільки міжнародне право фрагментовано, то ця система відсутня або існують тільки окремі галузі» [22, с. 234].

Незважаючи на те, що вплив європейської правової доктрини помітний у всіх регіональних системах мирного врегулювання спорів, проте протягом тривалого часу лише частина європейських країн були пов'язані договорами про погоджувальну процедуру, арбітражний розгляд спорів та їхнє судове врегулювання. Причому більшість цих угод, головним чином двосторонніх, датувалися проміжком часу між двома світовими війнами і не відповідали

новим реаліям. Пізніше на європейському рівні було створено особливі механізми мирного врегулювання суперечок, які застосовуються лише в рамках Європейської Співдружності.

Як вказує В. Балух, «для розуміння суті альтернативного вирішення спорів у міжнародному контексті міжнародно-правові акти, які регламентують його, переважно, але не для цілей застосування в приватно-правовій сфері, можливо представити трьома блоками» [12, с. 263].

До першого блоку науковець відносить « міжнародно-правові акти, якими в загальному вигляді сформовано підхід до визначення застосування способів альтернативного вирішення спорів на міжнародному рівні та встановлено порядок визнання іноземних арбітражних рішень» [12, с. 163]. До його переліку, зокрема, належать такі міжнародно-правові акти:

– Конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 1958 р.), що набула чинності для України 8 січня 1961 року. Встановлюючи порядок укладання угод про арбітраж та визнаючи їх чинність, цей документ закріпив гарантії їх судового визнання;

– Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 1965 р. (відома як Вашингтонська конвенція), ратифікована Україною у 2000 році. Дана Конвенція, одна із перших міжнародно-правових документів, містить положення про зміст врегулювання спорів через досягнення компромісу за допомогою процедури примирення чи арбітражу;

– Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності (м. Київ, 20 березня 1992 р.), учасником якої Україна. Даним документом передбачено, зокрема, вільне звернення господарюючих суб'єктів до третейських судів на території держав – учасниць даної Угоди.

Крім того, слід зазначити, що для України набули чинності декілька укладених двосторонніх договорів, що безпосередньо стосуються питань виконання іноземних арбітражних рішень (наприклад, Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу в цивільних і

кримінальних справах, укладений 31 жовтня 1992 р.) [12, с. 164].

Другий блок становлять міжнародно-правові акти, якими окреслено зміст окремих процедур. До його переліку входять, зокрема Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р. (дата набуття чинності для України (Української РСР: 7 січня 1964 р.), Правила міжнародного торговельного арбітражу та принципи примирення – економічна комісія ООН для Азії та Далекого Сходу від 1 січня 1973 р., Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж та інші.

До третього блоку «належать ті міжнародно -правові документи, які можуть виступати або виступають міжнародно-правовою основою для створення та існування системи альтернативного вирішення спорів в Україні. У більшості розглянутих нижче документів вони є актами «м'якого права» на рівні Ради Європи, зокрема :

– Рекомендація № R(81)7 Комітету міністрів Ради Європи від 14 травня 1981 р. стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя, у якій державам-членам Ради Європи запропоновано прийняти заходи щодо полегшення або заохочення, де це доречно, примирення сторін або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження або ж у ході розгляду;

– Рекомендація № R (86) 12 Комітету міністрів Ради Європи відносно заходів про недопущення та скорочення надмірного завантаження на суди від 16 вересня 1986 р., яка закликає держави сприяти, де це необхідно, примиренню сторін, як поза судовою системою, так і до чи у ході судового розгляду;

– Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету міністрів державам-членам про альтернативні судовому розгляду вирішення спорів між адміністративними органами влади та приватними особами. Дана Рекомендація, окрім власне положень щодо оскарження в адміністративного порядку, містить посилання на наступні альтернативні судовому розгляду способи вирішення спорів між адміністративними органами та приватними особами: примирення, медіацію, договірне врегулювання спору та арбітраж;

– акти Ради Європи, що присвячені окремо питанням запровадження медіації, зокрема, Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи: № R(99) 19 державам – членам Ради, які заінтересовані в організації медіації у кримінальних справах від 15 вересня 1999 р. № R(98) про сімейну медіацію від 21 січня 1998 р.; № R(2002) 10 про медіацію в цивільних справах від 18 вересня 2002 р. та інші» [12, с. 164].

Узагальнивши практику арбітражного врегулювання у XIX ст., можна було ствердно говорити про те, що «третейське правосуддя перетворилося на допустиму та правомірну поведінку на міжнародній арені, яка не посягає на державний суверенітет, честь і гідність держав. На зламі XIX – XX ст. ст., з огляду на стійкий характер третейського правосуддя, назріла потреба формування відповідного правового базису, закріплення засад врегулювання спорів правового характеру і створення сприятливого ґрунту для становлення та розвитку нових форм судового врегулювання міжнародних спорів. Це завдання було вирішене у ході проведення Гаазьких конференцій миру 1899-1907 рр.» [19, с. 128].

Перша Гаазька конференція 1899 р. не була міжнародним форумом, який скликали за наслідками завершення збройного конфлікту. Її нововведенням було забезпечення плацдарму щодо дискусій навколо важливості міжнародних аспектів перед загрозами, що виникають [68, с. 12]. Наслідком цих дискусій стало ухвалення Конвенції від 29.07.1899 р., яку «беззаперечно можна вважати першим етапом кодифікації третейського судочинства. Окрім утвердження засад доброчесності у врегулюванні спорів, конвенція започаткувала формування системи органів міжнародного правосуддя, утворивши відповідний арбітражний орган і схваливши його статут. Найважливіший внесок, зроблений конвенцією, стосується саме організації Постійної палати третейського суду, «компетентної в усіх арбітражних справах, якщо сторони не погоджуються на заснування спеціального трибуналу» [20, с. 186].

На розсуд країн-учасниць конференції було запропоновано «декілька проектів порядку організації Постійної палати третейського суду як

міжнародного органу, здатного здійснювати третейське судочинство. Росія пропонувала формувати судовий орган нейтральним, а не зацікавлений державами. Проте більшість отримала пропозиція Англії, яка передбачала пропорційне представництво держав-учасниць у формуванні судового корпусу: по чотири судді від сторони строком на шість років, з числа яких сторони спору обиратимуть склад суду для розв'язання міжнародного спору» [65].

Варто також звернути увагу на дослідження М. Пінто, який посилається на те, що «в контексті обмеження озброєнь та кодифікації законів і звичаїв ведення війни Друга мирна конференція в Гаазі 1907 р. переглянула положення Конвенції 1899 р. Причин для цього було більше ніж достатньо. Дослідник Ван ден Хут Тяко Т. говорить про наслідки російсько-японської та англо-бурської воєн, врегулювання спорів щодо Фонду Піуса, преференційних режимів Венесуели, японського будинкового збору та інші. Як наслідок було прийнято новий текст з 97 статей, на противагу 61 статті попередньої конвенції, до яких було внесено багато змін. Конвенція 1907 р., що була розроблена з метою замінити Конвенцію від 29.07.1899 р., набула чинності 27.11.1909 р. У процесі ратифікації чи приєднання до обох конвенцій часто виникали колізійні ситуації: для держав, які ратифікували чи приєдналися до Конвенції 1899 р. і не змогли ратифікувати Конвенцію 1907 р., Конвенція 1899 р. залишається в силі. Вона також чинна щодо держав, які ратифікували чи приєдналися до Конвенції 1899 р. і, водночас, могли ратифікувати або приєднатися до Конвенції 1907 р. Деякі держави дотримуються лише Конвенції 1907 р., а держави, які не підписали жодної з конвенцій, зазвичай користуються положеннями останньої. Цікаво, що жодна африканська країна не брала участі в Гаазьких мирних конференціях» [71, с. 241].

Як вказує І. Гринчак, «сам процес третейського судочинства зазвичай ніколи не піддавався жорсткому регулюванню з боку міжнародного права. Принцип автономності давав змогу сторонам обирати процедуру судочинства на власний розсуд, розраховуючи, на те, що будуть обрані найбільш зрозумілі,

доступні та базові правила правосуддя. Проте і залишатися осторонь процесу третейського провадження було небезпечно з огляду на можливість зловживання правом сторонами. Тому, в рамках Постійної палати третейського суду з ініціативи її адміністративних органів, періодично приймали диспозитивні правила (регламенти) для сприяння процесу судочинства, особливо для випадків, коли сторони не приходять до згоди за окремими істотними позиціями процесу, зокрема: обрання суддів, строків тощо» [18, с. 89].

Критикуючи Постійну палату третейського суду «як явище міжнародно-правового характеру деякі вчені наголошували, що ця інституція не постійна, оскільки не складається з постійних суддів, вона не загальнодоступна, бо не була створена для кожної держави, це не суд, бо не складається із суддів. Інші вважали, що це не був справжній постійний суд, оскільки його механізм вирішення спорів не був обов'язковим, а уряди держав не приймають його рішень. Зокрема, Г. Лаутерпахт вважає, що судовий характер міжнародного арбітражу є результатом історичного факту та позитивного міжнародного права» [27, с. 26].

Незважаючи на наявність Конвенції від 29.07.1899 р. у сучасному міжнародному праві базовою у питаннях третейського правосуддя вважають Конвенцію 1907 р.

Зміст Конвенції 1907 р. декларує і фіксує третейське судочинство поряд з відомими міжнародному праву формами участі третіх сторін у мирному врегулюванні міжнародних спорів. Зокрема це стосується участі посередника, слідчого та судового органу. Унікальність такого підходу підтверджується міжнародною практикою, оскільки у кожному з них присутня третя сторона, яка може виступати посередником, з'ясовувати обставини спору чи шляхи його врегулювання або самостійно вирішувати спір, нав'язуючи сторонам свою волю. Видається, саме участь третьої сторони стала відправним пунктом для характеристики відповідного процесу мирного врегулювання і саме це мали на увазі, коли формували назву міжнародного органу: «Міжнародний

третейський суд». У процесі підготовки Другої Гаазької конференції деякі держави пропонували виокремити арбітраж з-поміж інших мирних засобів і зробити його обов'язковим, хоч б для певної категорії спорів. Проте такі пропозиції відхилили більшість держав» [25, с. 169].

Заслуга Загального акта 1928 р. полягає в тому, що «він намагається не лише розмежувати різні категорії міжнародних спорів, а й прив'язати їх до відповідної процедури правового врегулювання. Третейське правосуддя він пов'язує з примирною процедурою, вибудовуючи певну ієрархію та послідовність врегулювання спору. Ст. 1 Загального акту 1928 р. під юрисдикцію примирення відносить спори, які не вдалося врегулювати дипломатичними засобами. Конвенція 1907 р. під дипломатичними засобами розуміє добрі послуги та посередництво. Водночас ст. 17 Загального акта 1928 р. під юрисдикцією судового органу вбачає спори, в яких оспорено «будь-яке право». Третейському правосуддю підлягають спори, які не підпадають під регулювання судовою процедурою, не були врегульовані примирною процедурою і ті, що зазвичай підпадають під регулювання судовою процедурою, але сторони домовилися про застосування арбітражу» [1].

Концепція спеціалізації міжнародних спорів і їх прив'язка до відповідного засобу врегулювання знайшла своє визнання та закріплення у Європейській конвенції про мирне врегулювання спорів від 29.04.1957 р. [6]. На цьому наголошує зміст конвенції. Перша категорія юрисдикції відводиться Міжнародному суду ООН з огляду на його компетенцію, визначену ст. 38 Статуту. Цьому присвячено Главу I конвенції. Глава II стосується міжнародних спорів, які вирішуються за допомогою примирної процедури. Третейському суду відведено Главу III. Вибудована таким чином система міжнародних зобов'язань щодо врегулювання міжнародних спорів визначає певну залежність та послідовність у процесі обрання засобів мирного врегулювання і зосередження сторонами на відповідному, залежно від категорії, спору.

Ще однією складовою ефективного врегулювання міжнародних спорів, на

якій наголошує зміст основного принципу міжнародного права, є необхідність прийняття остаточного рішення у будь-якому випадку. Для досягнення цієї мети міжнародно-правові акти інколи визначають послідовність застосування мирних засобів, починаючи з тих, які мають факультативний характер рішення і завершуючи тими, які формують міжнародні зобов'язання. Це було започатковано Загальним актом 1928 р. і суттєво вплинуло на взаємозалежність та взаємодоповнюваність засобів мирного врегулювання міжнародних спорів. Процедура зазвичай охоплює в єдиному механізмі врегулювання два різні засоби: примирення й арбітраж. При цьому встановлює між ними певну послідовність та взаємозв'язок. Суть цього механізму зосереджена на підвищенні вимог до сторін у процесі мирного врегулювання, залежно від часу існування спору та добросовісності сторін. Якщо суперечності не вдається вирішити дипломатичними засобами, міжнародне право вимагає застосування більш жорстких процедур із обов'язковими елементами.

Сьогодні «цей механізм закріплений низкою міжнародних конвенцій, чим зумовлює розвиток нового керунку мирного врегулювання міжнародних спорів, які виникають із договорів. Їх інколи називають інституційний або постійний арбітраж. Міжнародне право, по суті, утворює фіксований додатковий допоміжний механізм уточнення міжнародних зобов'язань, які можуть виникнути із договірних відносин у процесі виконання сторонами своїх прав та обов'язків, визначених конкретним міжнародним договором» [52, с. 10].

Отже, цілям ефективного регулювання міжнародних економічних спорів служать механізми вирішення спорів, які включаються в тексти міжнародних економічних співтовариств як багатостороннього, так і двостороннього характеру та розроблені безпосередньо для регулювання спірних питань, що виникають у процесі реалізації цих узгоджень. Детальна регламентація всіх етапів регулювання спорів у великій мірі сприяє більш ефективному їх розгляду. При цьому, такі механізми можуть закріплюватись спеціальними

міжнародними договорами, спрямованими на врегулювання конфліктних ситуацій (Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26.09.1928 р., Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів), статутами міжнародних організацій (Статут ООН), двосторонніми або багатосторонніми договорами між державами і/або їх об'єднаннями (Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони), а також вміщуватись в міжнародних договорах що регулюють конкретні правовідносини (Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів).

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Види і засоби мирного вирішення міжнародних економічних спорів: поняття та класифікація

У чинному міжнародному праві визначення поняття «мирний засіб вирішення міжнародного спору» здійснюється шляхом наведення переліку конкретних мирних засобів або ж зазначається, що це засоби, які виключають застосування примусу в будь-якій формі [46, с. 282].

Доктрина міжнародного права містить різні класифікації всіх засобів мирного вирішення спорів, а тому виокремити якусь одну загальну класифікую виявляється доволі складно, оскільки всі вони передбачають віднесення того чи іншого засобу до якогось виду на основі його окремої ознаки.

На думку О.М. Малишевої, основною класифікацією засобів мирного вирішення міжнародних спорів необхідно вважати класифікацію А.Н. Попкова, відповідно до якої «всі засоби мирного вирішення спорів поділяються на дві групи. Погоджувальні засоби (перемови, консультації, слідча й погоджувальна комісії, посередництво, добрі послуги тощо) становлять першу групу й визначаються як дипломатичні, оскільки сторони спору самостійно «контролюють» спір та можуть прийняти або ж відкинути запропонований механізм врегулювання цього спору. До другої групи, яка визначається як правові засоби, входять міжнародний арбітраж і розгляд спору міжнародними судами» [51, с. 26]. Різниця між міжнародним арбітражним судочинством у сучасних його формах (інституційний арбітраж) та судочинством у постійних міжнародних судах у принципі несуттєві та багато в чому носять організаційний характер. Будучи пов'язаними спільним історичним походженням та окремими аспектами процедури, вони обґрунтовано об'єднуються у доктрині міжнародного права в одну групу – «судові засоби вирішення міжнародних спорів».

Міжнародне арбітражне судочинство у своєму класичному вигляді характерне лише сучасних арбітражних судів *ad hoc*. Цілком ймовірно, що в процесі еволюції різницю між інституційними міжнародними арбітражами і постійними міжнародними судами, зокрема за способом впливу сторін, що сперечаються, на персональний склад судової присутності вирішального спір, зникнуть. Тенденцію до цього можна простежити на прикладі системи *ad hoc* Міжнародного Суду ООН та Міжнародного трибуналу з морського права. Система *ad hoc* Міжнародного Суду ООН та Палати зі спорів щодо морського дна Міжнародного трибуналу з морського права займає проміжне положення між інституційним арбітражем та постійним міжнародним судом.

Якщо проводити порівняння цих двох груп засобів, то необхідно зазначити, що «рішення, яке приймається за допомогою правових засобів, завжди ґрунтується на нормах міжнародного права; в той час як рішення, прийняте в рамках дипломатичних засобів, засновується на досягненні компромісу між сторонами спору, а тому дозволяється більш вільне тлумачення норм міжнародного права. Крім того, рішення, запропоноване внаслідок застосування правового засобу, завжди характеризується юридично обов'язковою силою стосовно сторін відповідного міжнародного спору; в той час як рішення, досягнуте в рамках дипломатичного засобу, носить рекомендаційний характер» [38, с. 379].

3. Мамон вказує, що «у доктрині міжнародного права виділяють три основні види засобів мирного вирішення міжнародних спорів:

- а) погоджувальні (до них відносять перемови, консультації, добрі послуги, посередництво, встановлення фактів, примирення, тощо);
- б) судові (міжнародні суди, міжнародні арбітражі);
- в) міжнародних організацій» [39, с. 3].

Міжнародне право надає державам-учасницям спору «вільно обирати засоби його вирішення, тобто не зобов'язує держави звертатися до якогось конкретного засобу» [31, с. 43]. Цей принцип закріплено в Статуті ООН та Манільській декларації про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 року.

Зокрема, відповідно до ч . 1 ст. 33 Статуту ООН «сторони, що беруть участь у будь-якому конфлікті, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити конфлікт шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний вибір» [5]. Відповідно до положень ст. 5 розділу I Манільської декларації 1982 року, крім засобів вказаних вище, зазначається ще й про інститут «добрих послуг» [4].

Як справедливо зауважують науковці-дослідники, «перелік цих засобів не є вичерпним, сторони вправі обирати й інші мирні способи вирішення спорів та розробляти власні процедури, не порушуючи при цьому права та інтереси інших суб'єктів міжнародного права» [31, с. 43]. Однією з основних тенденцій сучасного розвитку мирних засобів є «їх ускладнення та посилення взаємозв'язків. Це у деяких випадках навіть ставить питання про зародження певних ознак системної структури мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Усе частіше врегулювання спірних ситуацій в міжнародних відносинах вимагає одночасного застосування різних мирних засобів задля досягнення справедливості. І хоча такі засоби формально не зв'язані між собою, вони впливають один на одного та взаємно обумовлюють їх застосування» [59].

У міжнародно-правовій доктрині «найпоширенішим є поділ мирних засобів вирішення міжнародних спорів на дипломатичні (політичні) та правові (судові). До дипломатичних належать переговори, добрі послуги, посередництво, обслідування та примирення, до правових – арбітраж і судовий порядок» [46, с. 283]. Найпоширенішими є переговори, добрі послуги та посередництво, міжнародний арбітраж.

Переговори – «найпоширеніший та найефективніший засіб врегулювання міжнародних спорів, що передбачає установлення контакту й обмін думками між сторонами конфлікту для досягнення консенсусу, ухвалення взаємовигідного рішення, яким усі сторони були би задоволені. У процесі переговорів обмірковуються можливі альтернативні рішення, що вимагають

менших витрат і зусиль. При цьому повинна бути зацікавленість самих сторін, оскільки спрямованість на позитивний результат має бути взаємною. Переговори є надзвичайно гнучким засобом: їх формат, рівень, тривалість та інші параметри можуть бути встановлені для потреб конкретної ситуації, а спори можуть вирішуватися як на підставі чинного міжнародного права, так і шляхом створення нових норм. Переговори дозволяють усунути небажане втручання третіх сторін у спір. Водночас цей засіб має суттєві недоліки: більш сильна сторона має можливість здійснювати тиск на слабшу сторону; переговори можуть завершитися безрезультатно; досягнута домовленість може бути юридично необов'язковою» [46, с. 283].

Добрі послуги та посередництво. Під «посередництвом розуміють участь третьої сторони з метою оптимізації процесу пошуку взаємоприйняттого рішення від зародження суперечностей до спалаху конфлікту, під час його найбільшого загострення, а також у постконфліктний період відновлення взаємовигідних відносин. Найближчим до посередництва поняттям є надання добрих послуг. Гаазька конвенція 1907 року про мирне завершення міжнародних зіткнень не вирізняє посередництва і надання добрих послуг» [31, с. 44], однак Е. Пушмін «виділяє три основні критерії, за якими розрізняються ці поняття: спосіб виникнення (згода одного чи обох учасників конфлікту), цілі і завдання, а також практика здійснення» [33, с. 92]. Щоб надавати посередницькі послуги, необхідно заручитися згодою обох конфліктуючих сторін, тоді як добрі послуги можуть надаватися при згоді лише одного учасника конфлікту – третя сторона виступає від його імені, контактуючи з іншим учасником.

Посередництво і добрі послуги, як зазначає Е. Пушмін, «збігаються за кінцевими цілями – сприяти мирному врегулюванню конфлікту, але відрізняються за найближчими завданнями – що і як робити. Добрі послуги спрямовані до спонукання конфліктуючих сторін розв'язати конфлікт мирними засобами і створення їм умов для цього. Наприклад, той, хто надає добру послугу, може запропонувати свою територію для проведення зустрічей

учасників конфлікту або бути своєрідним листоношею, доставляючи повідомлення від одного учасника конфлікту до іншого. Посередництво як своєрідна форма миротворчої діяльності припускає істотнішу участь третьої сторони в урегулюванні конфлікту: посередник не тільки організує переговори, а й бере участь у них, допомагаючи знайти взаємоприйнятні формули вирішення.

Отже, пропонується розрізнити посередництво й добрі послуги за активністю ролі третьої сторони (посередництво) або, навпаки, пасивністю (надання добрих послуг). На практиці більш поширеним є посередництво» [33, с. 93].

До суб'єктивних причин вибору посередництва за участі міжнародних організацій можна віднести ту обставину, що в міжнародній організації учасники конфлікту вбачають неупереджену і нейтральну сторону, яка представляє думку багатьох держав і не має жодних власних інтересів, крім прагнення відновити мир і безпеку в регіоні.

До об'єктивних причин можна віднести те, що в розпорядженні міжнародних організацій є більше інструментів переконання, механізмів здійснення посередництва та ресурсів для виконання посередницької місії, а сама місія має під собою міцнішу міжнародну юридичну та інституційну основу. При цьому, як показує досвід, специфіка діяльності тієї чи іншої міжнародної організації не є ключовим фактором, що визначає успіх чи невдачу її посередницьких зусиль.

Міжнародний арбітраж «є одним з найдавніших правових засобів мирного вирішення міжнародних спорів, і є органом, який створюється на основі угоди сторін для розв'язання спорів між державами, рішення якого мають для них обов'язкову силу. На відміну від таких способів врегулювання міжнародних спорів, як, наприклад, переговори, примирення, посередництво, міжнародний арбітраж має перевагу, оскільки він не просто встановлює фактичні обставини за суттю спору і розробляє рекомендації з його врегулювання, а й виносить остаточне та обов'язкове для сторін рішення. У

міжнародному праві існують дві форми міжнародного арбітражу:

– арбітраж, створення якого передбачається у міжнародних договорах для вирішення спорів, які виникають при їх виконанні (постійний арбітраж);

– арбітраж, який створюється для вирішення конкретного спору – арбітраж ad hoc, який після виконання своїх функцій припиняє існування» [39, с. 6].

Отже, при врегулюванні міжнародних економічних спорів може бути використаний весь спектр засобів і способів вирішення міжнародних спорів, існуючих у сучасному міжнародному праві. Міжнародні документи, як правило, передбачають орієнтовний перелік способів мирного врегулювання спорів, до якого зазвичай включають переговори, добрі послуги, обстеження, посередництво, медіацію, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звертання до регіональних органів або угод. При цьому при виборі тих чи інших засобів вирішення економічного спору слід враховувати їх взаємозв'язок з характером спору та його змістом. У нинішній час спостерігається тенденція використання в більшій мірі дипломатичних засобів регулювання спорів, що включають переговори, консультації, різні примірні процедури, як альтернативні засоби по відношенню до арбітражної чи судової процедури. Всі дипломатичні засоби знаходяться в тісній взаємодії.

При цьому, сторони не обмежені у використанні засобів врегулювання спору, оскільки всі наведені в міжнародних документах переліки є відкритими. Ключовою вимогою до будь-якого засобу врегулювання, що використовується сторонами, є його мирний характер.

2.2. Переговори, посередництво і медіація при вирішенні міжнародних економічних спорів

Серед засобів забезпечення вирішення міжнародних спорів економічного характеру найпоширенішим є здійснення дипломатичних переговорів. Вони «ведуться від імені держави їх главами, главами урядів, міністрами іноземних

справ, спеціально призначеними для цього дипломатичними працівниками. Як свідчить практика, ефективність дипломатичних переговорів з приводу міжнародних економічних спорів, як і інших спорів, буває високою лише за умови, якщо вони ведуться на основі взаємної поваги суверенітету сторін, їх рівності, сприяння зміцненню миру» [53, с. 51].

При посередництві «у розв'язанні спорів між сторонами бере участь третя держава. В одному випадку ця держава виступає з пропозицією щодо примирення сторін, між якими ведеться спір, сприяє здійсненню дипломатичних переговорів. Цей вид посередництва називається добрими послугами. В іншому випадку третя держава на запрошення сторін, між якими виник спір, виступає як посередник і веде переговори з ними з метою примирення сторін. Цей вид посередництва прийнято називати особистим посередництвом. У ряді випадків для розв'язання спорів створюються погоджувальні комісії на паритетних засадах, тобто з рівною кількістю представників від сторін, між якими виник спір. Ці комісії обстежують і аналізують ситуацію, вивчають причини виникнення спору та пропонують шляхи його припинення. На підставі одержаних матеріалів формулюють свої висновки та пропозиції, що передаються урядам держав, між якими виник спір» [53, с. 31].

Отже, «переговори як засіб мирного вирішення міжнародних суперечок являють собою процес пошуку рішень із спірних питань самими сторонами шляхом встановлення безпосереднього контакту та досягнення угоди між ними. Необхідно зазначити, що у всіх міжнародно-правових актах, які стосуються мирного вирішення міжнародних суперечок, переговори поставлені на перше місце, що підтверджує їх дієвість, універсальність та ефективність» [38, с. 380].

Міжнародні переговори, будучи частиною системи міжнародних відносин, з одного боку, відчують їх вплив, виступаючи інструментом під час вирішення цілого комплексу зовнішньополітичних, а деяких випадках і внутрішньополітичних завдань, з іншого - самі впливають на міжнародні

відносини, багато в чому визначаючи і формуючи їх. Причому часто вплив процесу результату проведених переговорів не обмежується безпосередніми учасниками переговорів, а поширюється міжнародні відносини загалом.

У міру розвитку системи міжнародних відносин змінюється роль та місце переговорів у ній. Протягом світової історії міжнародні переговори завжди були альтернативою силових, перш за все, військових методів вирішення, і в той же час складали діалектичну єдність з ними: війни закінчувалися мирними переговорами, силовий тиск часто використовувався як стимул до початку переговорів, а переговори робилися для запобігання війни або, навпаки, велися в тактичних цілях для того, щоб надалі використовувати військові дії.

У зв'язку з тим, що в минулому силовий фактор був домінуючим, значною мірою безпосередньо визначальним роль держави на міжнародній арені, міжнародні переговори розглядалися і застосовувалися головним чином як засіб, що доповнює силовий вплив. В результаті роль міжнародних переговорів зводилася часто до підбиття підсумків воєнних дій або до підготовки нових воєн і була вторинною по відношенню до силових заходів.

У другій половині ХХ століття формування принципово іншого рівня взаємозалежності світу різко обмежило можливості застосування військової сили, що призвело до різкої зміни ролі та місця переговорів у системі міжнародних відносин. У нових умовах при вирішенні глобальних проблем міжнародним переговорам, по суті, не залишилося альтернативи.

Внаслідок того, що переговори є провідним методом, засобом вирішення міжнародних проблем на сучасному етапі, а з таких проблем, як глобальні – єдиним, їхня основна функція полягає саме в цьому. У минулому функція вирішення проблем була також найважливішою функцією міжнародних переговорів. При виникненні міжнародних проблем, які могли бути вирішені в односторонньому порядку або вимагали надто великих витрат, сторони вдавалися до їх обговорення з метою перебування спільного рішення, тобто. до переговорів. Однак принципова зміна ролі та місця міжнародних переговорів у другій половині ХХ століття призвели до значного посилення

цієї функції. Націленість сторін на вирішення проблеми відзначається багатьма авторами як одна з головних умов успішності проведення та завершення сучасних міжнародних переговорів.

Саме спрямованість на спільне з протилежною стороною вирішення міжнародних проблем, чи то в рамках конфліктних відносин чи співробітництва, відрізняє переговори від односторонніх дій, є їх головним призначенням на міжнародній арені та складає основну функцію переговорів. Причому, у ряді випадків, до цих проблем належать не тільки питання, які безпосередньо стоять на порядку денному переговорів, а й виходять за її межі. Спільна робота учасників над міжнародними проблемами веде не лише до їх вирішення, а й до глибшого розуміння між міжнародними відносинами в цілому.

Однак, крім спільного вирішення проблем, міжнародні переговори мають інші функції і, відповідно, можуть використовуватися та використовуються у зовнішньополітичній діяльності з різними цілями. Деякі з цих функцій досить добре узгоджуються з головною функцією переговорів та сприяють її реалізації, серед них, наприклад, інформаційно-комунікативна функція чи функція регулювання, контролю, координації дій. У той самий час існують функції міжнародних переговорів, які суперечать основній, і у сенсі які мають деструктивний характер. Наприклад, у низці випадків такою може стати пропагандистська функція. Чи є та чи інша функція міжнародних переговорів конструктивною чи деструктивною визначається тим, наскільки вона у кожному конкретному випадку узгоджується із загальною спрямованістю переговорів на спільне з партнером вирішення проблеми.

Одночасний збіг та розбіжність інтересів партнерів, будучи необхідною умовою проведення міжнародних переговорів, породжує взаємозалежність їх учасників. У цьому, що більше боку взаємозалежні і більше усвідомлюють цей факт, то більшою мірою вони обмежені у своїх можливостях робити односторонні кроки, отже, тим паче вони змушені шукати вирішення проблеми разом, тобто шляхом переговорів.

Таке співвідношення інтересів сторін робить міжнародні переговори внутрішньо суперечливою діяльністю, що має двоїстий характер, оскільки потенційно в учасників завжди є можливість перейти або до конфронтації, або повністю до кооперативної діяльності. Однак, якщо це відбувається, переговори перетворюються на інший вид взаємодії: співробітництво чи конфлікт.

Подвійний характер переговорної діяльності породжує можливість реалізації двох основних підходів до міжнародних переговорів: торгу та спільного з партнером аналізу проблеми. Обидва підходи мають на увазі спрямованість учасників на вирішення проблеми за допомогою переговорів, однак у першому випадку сторони насамперед орієнтовані на власну перемогу, реалізацію власних інтересів у найбільш повному обсязі без урахування або мінімального обліку інтересів іншої сторони. При спільному з партнером аналізі проблеми учасники виходять із того, що оскільки вони залежні один від одного, рішення має включати реалізацію інтересів обох сторін. Зазвичай ці підходи розглядаються як протилежні одне одному. Аналіз обох підходів, а також суті переговорного процесу дозволяє зробити висновок, що їхнє розмежування теоретично виправдане, проте має умовний характер. У міжнародній практиці, через двоїстий характер переговорної діяльності, майже не буває «чистого» торгу або «чистого» спільного з партнером аналізу проблеми, а спостерігається поєднання обох підходів. При цьому, як правило, один із них домінує.

На вибір домінуючого підходу впливають різні чинники, головними з яких є структура інтересів сторін - співвідношення співпадаючих та розбіжних інтересів - та оцінка учасниками переговорів цього співвідношення. За значної частки розбіжності головних інтересів сторін, що найчастіше спостерігається у ситуації конфлікту, переговори тяжітимуть до торгу, за її збігу, характерному співпраці - до спільного з партнером аналізу проблеми.

У міру розвитку світу та формування його все більшої взаємозалежності йде поступове збільшення значення переговорів як засобу врегулювання конфліктів та здійснення співробітництва шляхом спільного з партнером

аналізу проблеми, зменшення ролі торгу. Однак це положення може бути розглянуто лише як найзагальніша історична тенденція.

Вирішення проблеми внаслідок міжнародних переговорів може бути трьох типів : «серединним», асиметричним чи принципово новим. У практиці міжнародних переговорів найчастіше зустрічається «серединне» рішення, яке досягається як шляхом торгу, так і на основі спільного з партнером аналізу проблеми, в той час як асиметричне рішення типово при використанні торгу як домінуючого підходу до переговорів, а принципово нове - при застосуванні спільного із партнером аналізу проблеми.

З урахуванням цих якостей переговори вважаються «найбільш простим, зручним і прийнятним для сторін міжнародного спору засобом їх спілкування , що не зачіпають їхні суверенні права, і до них держави звертаються найчастіше. Усе це робить переговори найбільш поширеним і ефективним, а отже, і одним із найважливіших засобів врегулювання міжнародних розбіжностей» [38, с. 380].

Міжнародні переговори , будучи частиною системи міжнародних відносин, з одного боку, відчують їх вплив, виступаючи інструментом під час вирішення цілого комплексу зовнішньополітичних, а деяких випадках і внутрішньополітичних завдань, з іншого - самі впливають на міжнародні відносини, багато в чому визначаючи і формуючи їх. Причому часто вплив процесу результату проведених переговорів не обмежується безпосередніми учасниками переговорів, а поширюється міжнародні відносини загалом. У міру розвитку системи міжнародних відносин змінюється роль та місце переговорів у ній. Протягом світової історії міжнародні переговори завжди були альтернативою силових, перш за все, військових методів вирішення, і в той же час складали діалектичну єдність з ними: війни закінчувалися мирними переговорами, силовий тиск часто використовувався як стимул до початку переговорів, а переговори робилися для запобігання війни або, навпаки, велися в тактичних цілях для того, щоб надалі використовувати військові дії. У зв'язку з тим, що в минулому силовий фактор був домінуючим, значною мірою

безпосередньо визначальним роль держави на міжнародній арені, міжнародні переговори розглядалися і застосовувалися головним чином як засіб, що доповнює силовий вплив. В результаті роль міжнародних переговорів зводилася часто до підбиття підсумків воєнних дій або до підготовки нових воєн і була вторинною по відношенню до силових заходів. У другій половині ХХ століття формування принципово іншого рівня взаємозалежності світу різко обмежило можливості застосування військової сили, що призвело до різкої зміни ролі та місця переговорів у системі міжнародних відносин. У нових умовах при вирішенні глобальних проблем міжнародним переговорам, по суті, не залишилося альтернативи.

Саме спрямованість на спільне з протилежною стороною вирішення міжнародних проблем, чи то в рамках конфліктних відносин чи співробітництва, відрізняє переговори від односторонніх дій, є їх головним призначенням на міжнародній арені та складає основну функцію переговорів. Причому, у ряді випадків, до цих проблем належать не лише питання, які безпосередньо стоять на порядку денному переговорів, а й виходять за їх межі. Спільна робота учасників над міжнародними проблемами веде не тільки до їх вирішення, а й до більш глибокого розуміння міжнародних відносин в цілому.

Однак, крім спільного вирішення проблем, міжнародні переговори мають інші функції і, відповідно, можуть використовуватися та використовуються у зовнішньополітичній діяльності з різними цілями. Деякі з цих функцій досить добре узгоджуються з головною функцією переговорів та сприяють її реалізації, серед них, наприклад, інформаційно - комунікативна функція чи функція регулювання, контролю, координації дій. У той самий час існують функції міжнародних переговорів, які суперечать основній, й у сенсі які мають деструктивний характер. Наприклад, у низці випадків такою може стати пропагандистська функція . Чи є та чи інша функція міжнародних переговорів конструктивною чи деструктивною визначається тим, наскільки вона у кожному конкретному випадку узгоджується із загальною спрямованістю переговорів на спільне з партнером вирішення проблеми.

Роль та місце переговорів у сучасних міжнародних відносинах, а також їх функції багато в чому визначають основні характеристики переговорного процесу. З головної функції міжнародних переговорів випливає, що вони є спільною з партнером діяльністю, спрямованою на пошук взаємоприйнятної вирішення проблеми. Причому інтереси учасників переговорів переплетені таким чином, що вони частково збігаються (принаймні у тому, що їм необхідно вирішити проблему спільно), а частково розходяться. За повного збігу інтересів учасників, а також згоди щодо шляхів досягнення цілей, переговори не потрібні: сторони переходять до кооперативних дій. За повного протиріччя інтересів спостерігаються різні форми конфронтації.

Процес міжнародних переговорів, будучи цілісним за своєю суттю, в той же час неоднорідний і складається з трьох основних стадій:

- 1) підготовка до переговорів (передпереговорна стадія);
- 2) процес їх ведення (стадія взаємодії);
- 3) аналіз результатів переговорів та виконання досягнутих домовленостей.

Ці стадії різняться характером розв'язуваних завдань, і навіть типом взаємодії: спрямоване воно переважно партнера чи обмежується внутрішніми обговореннями.

Передпереговорна стадія включає підготовку організаційних та змістовних моментів і передбачає вирішення низки завдань (у тому числі, проведення аналізу проблеми та діагностики ситуації; формулювання загального підходу до переговорів, їх основних цілей та завдань, визначення переговорної позиції, можливих варіантів вирішення проблеми та узгодження інтересів формулювання пропозицій та їх аргументації). Під час підготовки організаційних моментів зазвичай найскладнішими є: формування делегації, проведення міжвідомчих узгоджень, вибір та застосування методів підготовки до переговорів.

Аналіз структури стадії взаємодії показав наявність трьох етапів ведення переговорів:

- 1) взаємного уточнення інтересів, точок зору, позицій тощо;

2) їх обговорення (аргументації);

3) узгодження позицій та вироблення домовленостей.

Серйозні порушення послідовності етапів ведуть до збоїв у переговорах, зниження ефективності взаємодії.

Безпосередньо ведення переговорів реалізується через способи подачі позиції, які впливають із співвідношення інтересів учасників переговорів (їх збіги та відмінності), а також цілей та уявлень сторін про позиції один одного. Ці способи полягають у наступному: підкреслення спільності, підкреслення відмінностей, відкриття позиції та закриття позиції. Дисбаланс методів подачі позиції веде до порушення переговорної діяльності.

Окрім етапів ведення переговорів та способів подачі позиції структурними елементами діяльності на стадії взаємодії є тактичні прийоми. Тактичні прийоми можуть відрізнятися з того, чи ведуться переговори у рамках торгу чи спільного з партнером аналізу проблем. Існують також прийоми, що мають двоякий характер.

Виокремлення структурних одиниць переговорного процесу дозволяє проводити діагностику та моніторинг міжнародних переговорів, робити їх кількісний та якісний аналіз, будувати процес вивчення технології ведення переговорів, оптимізувати ведення переговорів залежно від їхнього конкретного характеру та цілей. Знання структури переговорної діяльності та її зв'язку з основними функціями та характеристиками переговорного процесу необхідно для орієнтування у переговорній ситуації.

Практика міжнародних відносин містить приклади, коли між державами виникають спори, що не мають між собою офіційних відносин. У таких випадках сторони звертаються до третіх держав або інших суб'єктів міжнародного права із проханням надати їм допомогу у вигляді посередництва або добрих послуг. Метою цих двох засобів є сприяння початку переговорів між сторонами та досягнення домовленості щодо врегулювання спору.

У випадку посередництва «держави, між якими виник спір, обирають

третю особу (державу, представника міжнародної організації), що бере участь у переговорах, в якості самостійного учасника. Посередник може отримати право керувати переговорами та пропонувати варіанти вирішення спору, які, проте, не мають обов'язкової сили. Остаточне рішення в спорі приймається учасниками спору і посередником шляхом взаємної угоди, що підписується всіма сторонами. Відмова сторін спору від запропонованого варіанту не вважається недружнім актом» [46, с. 91].

Добрі послуги «полягають у наданні стороною, що не бере участь у конфлікті, допомоги тим, що сперечаються, в налагодженні прямого контакту, в організації безпосередніх переговорів. Звичайно, добрі послуги пропонуються третіми державами або міжнародними організаціями самостійно. Після доведення відносин сторін, що сперечаються, до стадії переговорів функції суб'єкта, що робить добрі послуги, завершуються, тому що він у самих переговорах участь не приймає. Але у випадку згоди сторін він може бути присутнім під час переговорів» [35, с. 302].

Враховуючи той факт, що «процедура вирішення спорів міжнародними організаціями, на відміну від судової, носить переважно політичний характер, то такий засіб мирного вирішення міжнародних спорів доцільно віднести до погоджувальних способів розв'язання міжнародних спорів; істотно зросло значення міжнародних організацій» [38, с. 380].

Як вказує О.М. Малишева, «центральне місце в процедурі мирного вирішення спорів займає Рада Безпеки ООН, що вправі за власною ініціативою розглянути будь-який спір для визначення того, чи не може продовження цього спору загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки. Можливим є виділення таких основних напрямків в діяльності ООН у мирному вирішенні спорів:

- 1) підтримка миру, тобто забезпечення присутності ООН у районі міжнародного конфлікту, що пов'язане з розгортанням військового, поліцейського або цивільного персоналу ООН;

- 2) миротворчість, тобто дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючих до

мирного вирішення спору з використанням арсеналу засобів, передбаченого в розділі VI Статуту ООН, а також зупинити конфлікт і забезпечити збереження миру;

3) постконфліктна миротворчість, тобто дії з виявлення і знищення причин конфліктів, підтримка структур, схильних сприяти зміцненню миру;

4) превентивна дипломатія, тобто дії, спрямовані на профілактику виникаючих спорів між сторонами, недопущення переростання спорів у конфлікти й обмеження масштабів конфліктів» [38, с. 381].

Незважаючи на складність міжнародної обстановки, передбачена Статутом ООН «система мирного врегулювання спорів дає позитивні результати, оскільки в рамках ООН обговорюються практично всі найбільш серйозні спори і конфлікти, що виникають між державами в рамках світового співтовариства» [45, с. 325].

У міжнародну процедуру з примирення «входить діяльність слідчих і погоджувальних комісій, що мають за мету допомогти розв'язанню спору шляхом досягнення безпосередньої угоди між сторонами. Слідча процедура (обстеження) представляє собою такий міжнародно-правовий засіб мирного врегулювання, що полягає в розслідуванні міжнародним органом, який створюється сторонами спільно з представниками третіх держав, конкретних обставин і фактичних даних, що лежать в основі міждержавних розбіжностей, та поданні відповідних доповідей сторін спору. Погоджувальні комісії мають більш широкі повноваження, ніж слідчі комісії, тому що можуть не тільки з'ясувати і встановлювати фактичні обставини, але і рекомендувати можливе розв'язання цього спору. Але все ж таки остаточне рішення в справі приймається сторонами та не пов'язане з висновками комісії» [38, с. 380].

Відмінність медіації від переговорів полягає в тому, що в процес вирішення спору втручається третя особа, яка має на меті примирення сторін. При цьому роль медіатора є досить пасивною, мета його діяльності – налагодити конструктивний діалог між конфліктуючими державами. Отже, результат застосування цього способу в деяких випадках може зводитись

тільки до відновлення переговорів. Як вказують окремі автори, «звичайно, медіація перебуває у тісній взаємодії з усіма дипломатичними засобами вирішення міжнародно-правових спорів: добрими послугами, переговорами, примиренням та іншими, але при цьому, вона зберігає певний рівень автономності. Дуже часто медіацію ототожнюють з таким засобом, як посередництво, адже, в обидвох випадках у переговорах між сторонами конфлікту виступає інший нейтральний та незалежний суб'єкт – медіатор або посередник. Але таке ототожнення, на наш погляд, є не зовсім правильним, адже посередництво є більш широкою категорією, яка включає до себе, як медіацію, так і, наприклад, дипломатію. Також, достатньо схожим до медіації засобом мирного вирішення спорів є добрі послуги, адже вони носять єдину кінцеву мету – сприяти мирному врегулюванню конфлікту, проте здійснюють це різними шляхами. Якщо для здійснення медіації третя сторона повинна отримати згоду обох конфліктуючих сторін, то для здійснення добрих послуг третя особа може отримати згоду лише від однієї із сторін і виступати від її імені під час вирішення спору. Ще однією відмінністю є те, що медіатор, допомагаючи вирішувати міжнародно-правовий спір, не тільки сприяє в проведенні переговорів між сторонами, а й безпосередньо бере у них участь для того, щоб знайти варіант вирішення спору, який буде задовольняти інтереси обох сторін. Тоді як третя сторона при наданні добрих послуг лише спонукає сторін спору до розв'язання конфлікту мирними засобами і допомагає у створенні умов для цього, наприклад, надаючи територію для проведення зустрічей конфліктуючих сторін» [10, с. 355].

Першочерговим завданням медіатора є вироблення сторін конструктивного підходу до переговорів, його мета - направити сторони на спільний пошук вирішення проблеми. Саме медіатор допомагає сторонам укласти справедливую угоду, що задовольняє всіх, замість того, щоб займатися пошуками винних і доказом своєї правоти.

Зосередження медіатора лише з психологічної боці конфлікту створює певні рамки, у яких медіатор може діяти. Водночас роль третьої особи у

врегулюванні розбіжності не завжди зводиться до простого примирення сторін.

Ініціатива застосування процедури медіації може виходити або від самих сторін спору, або від третьої особи. Якщо розбіжність зачіпає інтереси інших держав, то його якнайшвидше врегулювання буде вигідним не тільки для сторін спору. При цьому для залучення медіатора обов'язковою є добровільна згода держав, між якими виник економічний спір. Даючи згоду, держави, що сперечаються, насамперед, беруть на себе зобов'язання щодо вирішення спору саме мирним шляхом, що означає готовність йти на поступки. Також сторони стають зобов'язаними надати медіатору всю необхідну інформацію щодо суті спору.

О.Р. Бушуєва зазначає, що «уже важливим аспектом є те, що процес вирішення міжнародно-правових спорів між суб'єктами міжнародного права завдяки медіації має здійснюватися з обов'язковим дотриманням принципів конфіденційності та нейтральності. Конфіденційність під час медіації передбачає те, що вся інформація, отримана медіатором у цьому процесі, за жодних обставин не може бути розголошена, інакше – ці дані можуть бути використані проти сторін конфлікту. Також, відповідно до вказаного принципу, сторонам спору має бути надано достатньо часу для роздумів, щоб вони змогли запропонувати найкращий, на їх погляд, варіант для вирішення міжнародного конфлікту. Принцип нейтральності у цьому процесі передбачає те, що суб'єкт міжнародних відносин, який буде виконувати роль медіатора, має бути неупередженим і безстороннім. Це становить собою вимогу про відсутність у медіатора особистого інтересу або зацікавленості у результатах вирішення цього спору, і він зміг об'єктивно та неупереджено допомогти сторонам конфлікту. Медіатор, який буде упередженим або буде виявляти прихильність до однієї зі сторін міжнародно-правового спору, не зможе сприяти справедливому вирішенню конфлікту» [13, с. 24].

Медіація може здійснюватись міжнародними організаціями, державами або фізичними особами. Генеральний секретар ООН та його регіональні колеги, наприклад, часто виявляються залученими до здійснення медіації та

надання добрих послуг, оскільки метою діяльності ООН та низки регіональних організацій є запобігання та вирішення конфліктів, що виникають на міжнародній арені. Неурядові міжнародні організації також у певних випадках можуть виступати у ролі медіаторів.

Роль медіаторів є досить перспективною для держав, зацікавлених у тому, щоб конкретний спір вирішився саме мирним шляхом. Крім того, участь у врегулюванні розбіжності як третя особа дозволяє державам надавати вирішальний вплив на результат переговорів. Підтвердженням цьому є конкретні приклади конфліктів між державами: конфлікт між Великою Британією та Аргентиною, що називається Фолклендською війною, з приводу Фолклендських (Мальвінських) островів (1982 рік), військовий конфлікт з приводу протоки Бігля (1978 рік), конфлікт між Індією та Пакистаном щодо приналежності Кашміру (1965) і т.д.

Мотиви та причини участі держав та міжнародних організацій у міжнародних конфліктах у ролі медіаторів можуть бути різними. Разом з тим важливо враховувати, що найчастіше саме відсутність медіатора, готового взяти на себе відповідальність за вирішення спору, може призвести до неможливості застосування процедури медіації. Небажання держав брати участь у конфлікті пояснюється, перш за все, прагненням сторін, що сперечаються, недопустити втручання в їх внутрішні справи. Крім того, відсутність будь-якого стимулу і можлива непродуктивність і нерезультативність місії також здатні звести нанівець всі переваги і значущість застосування альтернативного способу вирішення спорів.

У певних випадках застосування розглянутого способу вирішення спорів просто недоцільно. Якщо держава впевнена, що може виграти справу та її позиція незаперечна, або, що час йти на поступки ще не настав, і компроміс на цій стадії неможливий, то послуги медіатора явно не будуть продуктивними. Так, у 1956 році СРСР відхилило пропозицію Генерального секретаря ООН виступити медіатором у конфлікті з приводу введення військ до Угорщини.

Загалом, згода держави на втручання світової спільноти у конфлікт

залежить від позицій цієї держави на міжнародній арені. Коли вона потребує підтримки та співробітництва або прагнути зберегти дружні відносини з союзниками, застосування медіації дозволить державі досягти поставленої мети.

Сама по собі думка третьої особи щодо розбіжності, що виникла, не така важлива в порівнянні з потенційними результатами медіації, а саме: запобігання військовим діям, як у випадку зі спором з приводу протоки Бігля, або ж припинення збройного конфлікту в спорі з приводу Фолклендських островів .

Таким чином, застосування медіації може бути продуктивним на різних стадіях розвитку конфлікту. Якщо сторони усвідомлюють, що потенційні збитки від затягування конфлікту будуть значно більшими, ніж його врегулювання мирним шляхом.

У будь-якому разі використання певного альтернативного способу вирішення спорів залежить від обраної державою стратегії. При цьому оцінюються потенційні ризики , пов'язані з військовими діями, захищається та підтримується власна репутація, набуваються союзники та налагоджуються дипломатичні відносини. Але для досягнення поставленої мети важливий ні скільки сам процес медіації, скільки правильний вибір кандидатури медіатора. Якщо він переслідує лише свої приховані цілі, негативно ставиться до однієї зі сторін і не має всіх тонкощів конфлікту, така кандидатура явно не сприятиме ефективному застосуванню медіації. Репутація медіатора та його дипломатичні навички також дуже важливі. Так, у спорі з приводу протоки Бігля саме особисті якості кардинала Антоніо Самора відіграли вирішальну роль.

Деякі дослідники дотримуються думки, що незалежність та неупередженість мають визначальне значення при виборі медіатора. Але якщо у сфері цивільних правовідносин відсутність зацікавленості з боку третьої особи – це невід'ємна складова медіації, то у міжнародно-правовій сфері особистий інтерес найчастіше є найважливішим стимулом для участі у спорі

як медіатор.

Незалежність стосовно медіації може означати відсутність зобов'язань перед стороною у спорі. Наприклад, Алжир, будучи незалежною від сторін мусульманською державою, виступив медіатором у спорі між Іраном та Іраком у 1975 році.

У певних випадках може мати місце наявність певних відносин (або найбільш тісних, або навпаки ворожих) між однією зі сторін та медіатором, які можуть негативно вплинути на результат медіації та звести нанівець усі зусилля медіатора. Але при цьому слід враховувати, що абсолютно ізольованих одна від одної держав у світовому співтоваристві немає. Тому незалежність та відсутність зацікавленості відходять певною мірою на другий план. Справді істотним для сторін, що сперечаються, є можливості медіатора, його репутація, дружні відносини з обома сторонами. А переслідування власних цілей, наприклад, зміцнення авторитету чи прагнення запобігти війні між союзниками, не є перешкодою для участі у спорі як медіатор.

Коли держави пропонують свої послуги як медіатор, сторони спору мають вирішити питання не лише про прийнятність запропонованої кандидатури, а й про можливість відмовити цій державі, адже, по суті, відмова означає недовіру та сумніви в об'єктивності потенційного медіатора.

Таким чином, застосування процедури медіації у міжнародних конфліктах може сприяти запобіганню чи припиненню воєнних дій, налагодженню або встановленню дружніх відносин між державами, а також досягненню особистих цілей медіатора.

Але ефективність проведення медіації залежить багато в чому від якостей самого медіатора та від обраної стратегії. Основною навичкою для медіатора є вміння знаходити компроміс та вести конструктивний діалог зі сторонами конфлікту. Саме медіатор повинен знайти вигоду для кожної із сторін конфлікту та переконати їх у доцільності виходу з конфліктної ситуації. Особливу складність становлять випадки, коли дипломатичні відносини між сторонами взагалі припинено. Прикладом є дипломатична криза, що виникла

у відносинах між США та Іраном після захоплення іранськими студентами американського посольства в Тегерані 1979 року.

Якщо ж стадія дипломатичної кризи ще не настала, то завданням медіатора є створення умов для конструктивніших переговорів, націлених на зниження напруженості у відносинах. Досвідчений медіатор здатний піднести інформацію у потрібному ключі, донести до сторін значущість та цінність їхніх стосунків.

Крім того, медіатор має можливість донести до держав реальні наміри іншої сторони та потенційні збитки від тих чи інших дій. Так, у справі Фолклендських островів основним завданням Хейга було переконати уряд Аргентини в тому, що загрози Великобританії застосувати силу цілком реальні і наслідки загострення конфлікту можуть бути дуже суттєвими і навіть небезпечними.

Важливо враховувати, що за допомогою медіації світове суспільство в особі медіатора чинить тиск на сторони спору. У багатьох випадках держави змушені вдатися до поступки. Інакше вони втратять і союзників, і партнерів і можливості фінансування з боку міжнародних фінансових організацій.

В інших випадках послуги медіатора стають єдиним можливим варіантом знайти шляхи виходу з ситуації, що склалася. Основною метою держав стає вирішення спору та припинення протистояння, оскільки наслідки конфлікту стають надто дорогими для обох сторін. Як показує аналіз міжнародно-правових спорів, проведення медіації може бути ефективним способом врегулювання розбіжностей. Проте важливо враховувати специфіку конкретного конфлікту.

Таким чином, ефективність медіації залежить від намірів сторін, їхньої готовності піти на поступки. Величезну роль відіграє також і сама кандидатура медіатора, його репутація та впливовість на світовій арені, а також здатність показати сторонам перспективу врегулювання розбіжності, висунути свої пропозиції та переконати їх у тому, що потенційна шкода від продовження протистояння виявиться значно більшою, ніж її вирішення

мирним шляхом.

Отже, переговори і медіація є дипломатичними (політичними) засобами мирного вирішення міжнародних економічних спорів. Такі засоби вирішення міжнародних економічних спорів застосовуються при наявності спільної волі сторін на вирішення конфлікту, та спільної спрямованості на пошук взаємовигідного та компромісного вирішення спірної ситуації. Ключовою відмінністю переговорів від медіації є залучення в процесі медіації третьої сторони, що допомагає сторонам сформулювати узгоджене і компромісне рішення.

2.3. Міжнародний арбітраж, як ключовий спосіб вирішення міжнародних економічних спорів: поняття, форми та види

Тема арбітражної процедури тривалий час перебувала на розгляді Комісії міжнародного права ООН. Рішення про необхідність кодифікації норм арбітражного процесу було прийнято ще на першій сесії Комісії 1949 року. Протягом кількох років Комісія займалася підготовкою проекту конвенції з арбітражної процедури. Текст проекту конвенції було підготовлено у 1953 році і подано на розгляд Генеральної Асамблеї ООН у 1955 році. Проект як закріплював відомі міжнародної практики норми арбітражного процесу, так й розвивав їх далі. Однак, у той час через принципові розбіжності у позиціях держав щодо природи міжнародного арбітражу та його місця в системі засобів вирішення міжнародних спорів проект не був прийнятий. Обговорення теми закінчилося лише ухваленням Генеральної Асамблеєю Зразкових правил арбітражного процесу 1958 року. Враховуючи конструктивний характер змін у сучасній зовнішній політиці і, зокрема, те, що держави готові до співробітництва та перегляду позицій, які дотепер були дуже твердими, можна припустити, що раніше відкинуті пропозиції Комісії міжнародного права щодо вдосконалення арбітражного процесу незабаром знайдуть відгук серед держав та будуть використані при розробці проектів нових міжнародно-

правових документів.

Проблема міжнародного арбітражу вивчалася Асоціацією міжнародного права у межах роботи Комітету зі Статуту ООН. На 56-й Конференції Асоціації, що відбулася в 1974 році в Нью-Делі, було схвалено проект Загального договору мирного вирішення міжнародних спорів, що містить низку пропозицій щодо вдосконалення арбітражної процедури. Проект подібного Загального договору мирного вирішення міжнародних суперечок також розглядався Постійним комітетом з всесвітнього правового порядку Американської асоціації адвокатів і був рекомендований у 1983 році Палатою делегатів Асоціації як основа для подальшого вивчення національними та міжнародними органами.

Міжнародна арбітражна процедура застосовна для вирішення будь-яких міжнародних суперечок і з будь-яким суб'єктним складом: суперечок з переважанням політичних чи правових аспектів, суперечок у спеціальних галузях міжнародного співробітництва, суперечок за участю міжнародних організацій, суперечок між державами та приватними особами та ін. Уявлення, що виникли в теорії міжнародного права у період між Першою та Другою світовою війнами про призначення міжнародного арбітражу для вирішення міждержавних політичних суперечок є хибними, оскільки не відповідають існуючій арбітражній практиці. Саме розмежування спорів на юридичні та політичні (неюридичні), відображене в Загальному акті про мирне вирішення міжнародних спорів 1928 року, переглянутому Генеральною Асамблеєю у 1949 році, Європейською конвенцією про мирне вирішення міжнародних спорів 1957 року та рядом інших регіональних міжнародних договорів. У доктрині міжнародного права відсутні чіткі критерії щодо такого розмежування. У будь-якій міждержавній суперечці є як правові, так і політичні аспекти.

Становлення міжнародного третейського суду як явища міжнародного права відбувалося упродовж багатьох століть та налічує декілька послідовних і взаємопов'язаних етапів. Як зазначає І.В. Гринчак, «перші прояви

арбітражного врегулювання беззаперечно можна асоціювати із третейськими комісіями древньогрецьких амфіктіоній. Окрім Древньої Греції третейське правосуддя було відоме Середньовічній Європі, класичному та сучасному міжнародному праву і кожному історичному етапу міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин відповідали певні типи, види та форми третейського правосуддя. З огляду на спосіб (порядок) досягнення примирення сторін у міжнародному спорі, практика запропонувала відповідні моделі третейського судочинства, які віддзеркалювали особливості правового регулювання міжнародних відносин, прагнення сторін добросовісно вирішити взаємні претензії, можливості відновлення status quo та здатності правової думки і юридичної техніки надати сторонам ефективне та справедливе врегулювання. Серед моделей третейського судочинства можна виокремити компромісну, зобов'язальну та судову» [19, с. 128].

Компромісна модель використовувалася переважно в Древній Греції задля задоволення інтересів сторін спору через неможливість відновлення попереднього стану. За «своєю правовою природою вона подібна на мирову угоду, оскільки поведінка сторін в арбітражному процесі забезпечувалися або матеріальною компенсацією, яка зумовлювала сприйняття та визнання остаточного рішення арбітражу, або іншими засобами, не пов'язаними з предметом спору (прощенням, обдаруванням, обіцянками тощо)» [22, с. 235].

Як зазначає І.В. Гринчак, «зобов'язальна модель вимагала існування на міжнародній арені домінуючих інституцій: міждержавних утворень, глав потужних держав чи церковних ієрархів. В її основу було покладено волю арбітра (арбітрів), яка рекомендувала сторонам діяти у певному напрямку розвитку двосторонніх чи багатосторонніх відносин. Зазвичай передумовою звернення до арбітражу у зобов'язальній моделі були політична чи інша залежність, політика стратегічного партнерства тощо» [22, с. 235].

Для «формування судової моделі третейського судочинства були необхідні особливі історичні та політичні передумови з огляду на інтелектуальну складову результатів врегулювання. За умови неможливості

розв'язати збройний конфлікт і потреби врегулювати міжнародний спір, сторони почали використовувати фахівців, здатних розтлумачити сторонам суть і зміст їх прав та межі претензій. На перший план третейського правосуддя виходили інтелект арбітра, його розуміння явищ і моделей міжнародного права, а також неупередженість та незалежність. Судова модель третейського судочинства була напрацьована міжнародною практикою і виявилася найбільш ефективною та якісною у процесі врегулювання міжнародних спорів» [19, с. 130].

Міжнародний арбітраж є усталеним інститутом міжнародного права, що володіє великими потенційними можливостями для врегулювання міжнародних суперечок у нових міжнародних умовах. Під міжнародним публічним арбітражем розуміється процедура третейського судового врегулювання спорів за участю держав, міжнародних організацій, а також у певних випадках за участю фізичних або юридичних осіб, що супроводжується винесенням обов'язкового та остаточного вирішення спору, а також тимчасовий судовий орган (арбітражний суд), що створюється договірними сторонами для вирішення якоїсь конкретної суперечки (арбітраж *ad hoc*), суперечок певної категорії або взагалі будь-яких суперечок, що виникають між ними (інституційний арбітраж). Зважаючи на сучасні тенденції у розвитку міжнародного арбітражу можна виділити три його основні види: загальний арбітраж, спеціалізований та спеціальний арбітражі.

Міжнародна арбітражна процедура застосовна для вирішення будь-яких міжнародних суперечок і з будь-яким суб'єктним складом: суперечок з переважанням політичних чи правових аспектів, суперечок у спеціальних галузях міжнародного співробітництва, суперечок за участю міжнародних організацій, суперечок між державами та приватними особами та ін. Виниклі в теорії міжнародного права Уявлення про призначення міжнародного арбітражу на вирішення міждержавних політичних суперечок є хибними, т.к. не відповідають існуючій арбітражній практиці. Саме розмежування спорів на юридичні та політичні (неюридичні), відбите у низці міжнародних договорів

про мирне вирішення спорів, має бути визнане штучним. У доктрині міжнародного права відсутні чіткі критерії щодо такого розмежування. Допущення можливості поділу спорів на юридичні та політичні означає визнання наявності прогалин у міжнародному праві та неможливості врегулювання певних категорій спорів судовими засобами (поп *liquet*). Тоді, як відомо, міжнародне право допускає у певних випадках вирішення спорів щодо справедливості або на основі принципу *ex aequo et bono* (справедливості та доброї совісті).

Справедливість є частиною звичаєвого міжнародного права і покликана пом'якшувати суворе застосування норм міжнародного права з метою уникнення несправедливого врегулювання спору у кожному конкретному випадку або заповнення прогалин у міжнародному праві за допомогою його тлумачення.

Вирішення спору щодо справедливості загалом не виходить за межі існуючого права. Відповідно до принципу *ex aequo et bono* суд вирішуючи спір може вийти за межі права з метою досягнення врегулювання спору, що допускає навіть протиріччя винесеного рішення існуючим правовим нормам. У будь-якому випадку застосування принципу *ex aequo et bono* має відповідати загальновизнаним принципам міжнародного права, що є основою сучасного світопорядку, і в цьому відношенні воно включається до регулювання міжнародного права. Іншим контраргументом проти штучного поділу суперечок на юридичні та політичні може бути те, що будь-яка суперечка поєднує в собі як правові, так і політичні аспекти, оскільки основним суб'єктом міжнародного права є політичні утворення – держави.

В зарубіжній науковій літературі «прийнято узагальнено посилались на ці засоби врегулювання спорів як на міжнародні засоби ад'юдикації. Їх характерні особливості, що дозволяють виділити міжнародні засоби ад'юдикації з-поміж інших мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Дослідження показують, що ці особливості не виникли одночасно, а формувалися поступово, стаючи ознаками, що виділяють міжнародні засоби

ад'юдикації серед інших мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Взагалі, одним з перших мирних засобів врегулювання міжнародних спорів був саме міжнародний арбітраж, який створювався для вирішення конкретного спору і який був початковою формою ад'юдикації в міжнародних відносинах. Фактично це прототип сучасного арбітражу ad-hoc, про існування якого свідчать численні приклади його застосування в стародавні та античні часи» [22, с. 234].

Як вказує в своєму дисертаційному дослідженні З.В. Тропін, «зазначені тенденції стали основою подальшого розвитку міжнародних засобів ад'юдикації, хоча це не означає, що не виникали нові властивості міжнародних засобів ад'юдикації. Так, ще однією тенденцією, яка почала зароджуватися в XIX столітті і мала подальший розвиток у XX столітті, було формування обмеженого доступу індивідів до міжнародних засобів ад'юдикації. Однак в основному такий допуск був опосередкований – через звернення держав від імені своїх громадян. Найбільш активне становлення індивідів як суб'єктів міжнародних засобів ад'юдикації відбувалося у міжнародних кримінальних судах, міжнародних судах з захисту прав людини та судах інтеграційних об'єднань, а також в ад'юдикаційних органах у сфері міжнародних економічних відносин. Саме завдяки ролі приватних осіб розвиток міжнародних засобів ад'юдикації у чотирьох зазначених сферах міжнародних відносин став однією з складових процесу становлення міжнародних засобів ад'юдикації взагалі як основного засобу мирного врегулювання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві» [56, с. 27].

Як справедливо зазначає І.В. Гринчак, «узагальнення, здійснене Першою Гаазькою конференцією миру 1899 року щодо міжнародних спорів, урегулювання яких не було застережене заздалегідь, отримало схвалення та міжнародне визнання і сприяло однотипній та прийнятній організації третейського судочинства. Друга мирна конференція в Гаазі у 1907 році провела перегляд Конвенції 1899 року у результаті чого було прийнято новий текст з 97 статей, на противагу 61 статті попередньої Конвенції, внаслідок

чого до неї було внесено чимало змін та новацій. Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів 1907 року, яка була розроблена з метою замінити більш ранню, набрала чинності 27 листопада 1909 р.» [25, с. 168].

Задля «ефективного врегулювання державами-учасницями спорів правового характеру Конвенція 1907 року формує Постійну палату третейського суду, яка складається з трьох органів: Конференції держав-учасниць, Міжнародного бюро і Постійної розпорядчої ради. Існує перелік арбітрів, обраних державами-учасницями для здійснення правосуддя – Список. Кожна держава може призначити чотирьох членів, які мають володіти визнаною компетенцією з питань міжнародного права, найвищою моральною репутацією та прагненням взяти на себе обов'язки арбітра. Арбітри не утворюють постійний орган і ніколи не функціонували як єдиний орган. Вони приймають участь лише у судових засіданнях після обрання їх сторонами міжнародного спору. Органи Постійної палати третейського суду формувалися як допоміжні та наглядові» [25, с. 169].

Постійна палата третейського суду «за своїм статусом є міжнародним органом для мирного врегулювання міжнародних спорів з огляду на функціональний характер правосуб'єктності у міжнародному праві, тобто причинно-наслідковому зв'язку між функціями міжнародної інституції та її правосуб'єктністю у міжнародному праві. У справі ВООЗ проти ядерної зброї (1996 р.) Міжнародний Суд ООН наголосив на фіксації в установчих документах чи реалізації на практиці будь-яких проголошених чи домислюваних цілей і функцій. Конвенції 1899 року та 1907 року не містять відомостей про утворення Постійної палати третейського суду як міжнародної організації і допускати, що це мало місце у більш пізній період досить проблематично» [28, с. 11].

Певний прогрес щодо міжнародного арбітражу може бути досягнутий у рамках роботи щодо підвищення ефективності діяльності Постійної палати третейського суду. Однак, без перегляду ключових підходів до місця та ролі Постійної палати третейського суду у системі механізмів вирішення

міжнародних спорів неможливе реальне покращення її діяльності. Майбутнє Постійної палати третейського суду бачиться у посиленні її зв'язку з ООН шляхом поступового оформлення як додаткового до Міжнародного Суду ООН судового органу. Обидва судові органи вирішували б суперечки кожен у своїй області з допомогою властивих їм процедур, що створювало б загрози дублювання функцій одне одного. Надаючи прямий доступ до суду міжнародним організаціям, а також з певних питань фізичним та юридичним особам, Постійна палата третейського суду компенсувала б процесуальні недоліки Міжнародного Суду ООН, що існують у цьому плані. Беручи до уваги завдання, що виконуються Генеральним секретарем Постійної палати третейського суду відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ 1976 року в галузі міжнародного комерційного арбітражу, Постійна палата третейського суду могла б розширити свою діяльність у цьому напрямку. Виступаючи як дослідницький і консультативний центр одночасно публічного і приватного (комерційного) міжнародних арбітражів, Постійна палата третейського суду була б дуже корисною для учасників міжнародних відносин і сприяла б підтримці цілісності міжнародного арбітражного процесу у всіх його проявах.

Окрім арбітражного провадження підрозділами Постійної палати третейського суду виконуються допоміжні функції. Зокрема «Секретаріат та реєстрові служби Палати є основними арбітражними послугами, що пропонуються сторонам спору. Керівництво складних міждержавних спорів здійснюється реєстратором, який допомагає правовій раді, що знаходиться в розпорядженні сторін та арбітрів як засобу спілкування, а також менеджеру справи, який забезпечує матеріально-технічну та адміністративну підтримку судочинства і несе відповідальність за архіви відповідного спору» [28, с. 13].

Міжнародний арбітраж — це, «по-перше, процедура третейського судового врегулювання спорів між суб'єктами міжнародного права, яка завершується остаточним та обов'язковим рішенням по справі; а по -друге — це орган, який відноситься до органів міжнародного правосуддя, створюється

договірними сторонами для вирішення конкретного спору (суд ad hoc), спорів визначеної категорії або будь-яких спорів, що виникають між ними (інституційний (постійний) арбітраж)» [39, с. 6].

Узагальнюючи практику застосування та ознаки міжнародного арбітражу, можна виділити такі риси:

1. міжнародний арбітраж створюється для вирішення конкретного спору або певної категорії спорів;

2. міжнародний арбітраж приймає рішення відповідно до процедури, спеціально встановленої для цих цілей самими сторонами, або на підставі будь-якої іншої процедури, яку сторони визнали для себе обов'язковою у регламентація якої зафіксована у відповідних міжнародно-правових документах (наприклад, Зразкові правила арбітражного процесу 1958 року, Факультативні регламенти ППТС);

3. сторони самостійно визначають компетенцію арбітражу, контролюють хід розгляду спору, а рішення суду має для сторін остаточний і обов'язковий характер;

4. публічний арбітражний суд, як правило, не визначає власної юрисдикції, а вирішує лише спори, передані сторонами у добровільному чи обов'язковому порядку на його розгляд;

5. будь-який спір в міжнародному арбітражі може бути вирішений на основі принципу *ex aequo et bono*;

6. арбітражна процедура може використовуватись при вирішенні будь-яких категорій міжнародних спорів: з наданням переваги політичним або правовим аспектам, за участю міжнародних організацій, спорів між державами і приватними особами тощо.

Протягом тривалого періоду часу захист інтересів приватних осіб у міжнародних економічних відносинах здійснювався державами в засобах ад'юдикації у порядку дипломатичного захисту. Нефективність цієї системи, про що свідчить незначна кількість звернень до таких засобів, «сприяла розвитку нового типу ад'юдикаційних органів, в яких участь приватних осіб

була б більш істотною, а саме системи вирішення міжнародних спорів в межах Генеральної угоди з тарифів та торгівлі/Світової організації торгівлі (ГАТТ/СОТ), яка надала опосередкований допуск приватним особам до засобів вирішення спорів. При всій прогресивності системи вирішення спорів в ГАТТ/СОТ формально лише держави залишались учасниками врегулювання міжнародних спорів на її основі, хоча приватні особи, чії права були порушені, отримали істотні засоби впливу на такі держави. Поряд з цим у міжнародному економічному праві склалася система вирішення міжнародних спорів з безпосереднім доступом до неї приватних осіб. Мова йде про засоби вирішення міжнародних інвестиційних спорів, основним з яких справедливо вважається Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (ІКСІД) - міжнародний арбітражний орган, діяльність якого подібна до Постійної палати третейського правосуддя і спеціально присвячена вирішенню інвестиційних спорів між інвесторами та державами. Створення ІКСІД стало результатом тривалого процесу становлення допуску приватних осіб до міжнародних засобів ад'юдикації як загальної тенденції міжнародного права ХХ століття щодо розширення кола суб'єктів застосування мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Водночас поширеною залишається практика надання приватним особам опосередкованого доступу до міжнародних засобів ад'юдикації, який може здійснюватися як шляхом подання заяви до ад'юдикаційної інституції через її інший орган (наприклад комісію), так і через формальне подання заяви державою від імені приватної особи, права якої були порушені. Що ж стосується безпосереднього доступу, то в сучасному міжнародному праві приватні особи мають його лише щодо міжнародних засобів ад'юдикації зі спеціальною компетенцією» [28, с. 12].

Як вказує З.В. Тропін, «ще однією особливістю розвитку міжнародних засобів ад'юдикації стало поширення постійно діючих міжнародних засобів ад'юдикації (під якими розуміються постійно діючі міжнародні суди та інституціоналізовані арбітражі), в той час як роль арбітражу ad-hoc зменшилась і продовжує зменшуватись. Додатково слід зауважити, що

розвиток міжнародних засобів ад'юдикації характеризується постійним розширенням кола питань, що передаються до їх компетенції. Це безпосередньо пов'язано ще з однією тенденцією розвитку міжнародних засобів ад'юдикації - вони поступово стали основним засобом врегулювання міжнародних спорів в міжнародному праві. Кількість міжнародних засобів ад'юдикації, які застосовувалися в міжнародних відносинах, постійно збільшувалася. Це призвело до ще однієї тенденції – в сучасному міжнародному праві нові засоби ад'юдикації практично не створюються, натомість нові міжнародні договори та міжнародні організації розповсюджують на себе юрисдикцію вже існуючих міжнародних засобів ад'юдикації. У випадку ж міжнародних договорів із складним предметом регулювання така відсильна система призводить до появи розгалуженого механізму вирішення міжнародних спорів, в якій би кожному аспекту предмета регулювання відповідного міжнародного договору відповідав свій окремий засіб чи окрема система засобів вирішення спорів. Причому такий підхід до побудови засобів вирішення спорів є саме механізмом, а не системою, оскільки в ньому засоби вирішення спорів перебувають не у вертикальному підпорядкуванні один з одним (що є притаманним для системи засобів вирішення спорів), а є лише взаємопов'язаними завдяки чіткому розмежуванню їх юрисдикцій. Одним з перших міжнародних договорів, що застосував цей підхід, став договір про утворення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА). Майже водночас з цим договором в міжнародному праві з'явився Договір до Енергетичної Хартії (ДЕХ), який наслідував підходи НАФТА у питанні вирішення міжнародних спорів» [57, с. 581].

Таким чином, «у міжнародному праві існує дві форми міжнародного арбітражу:

— арбітраж, створення якого передбачається у міжнародних договорах для вирішення спорів, які виникають при виконанні та тлумаченні останніх (інституційний або постійний арбітраж);

— арбітраж, який створюється для вирішення конкретного спору, —

арбітраж ad hoc (ізолюваний), який після виконання своїх функцій припиняє існування, тобто має тимчасовий характер» [72, с. 19].

Як вказує З. Мамон, «дві форми арбітражу існують паралельно, але іноді мають змішаний характер. Наприклад, структура Постійної палати третейського суду (ППТС), деяким чином поєднує в собі якості арбітражу ad hoc і інституційного арбітражу, тому що суд існує тільки для того, «щоб забезпечити можливість звертатися до третейського суду у випадку міжнародних суперечок» (ст. 41 Гаазької конвенції 1907 р.). Після виникнення спору сторони неодмінно повинні дійти компромісу для створення арбітражу ad hoc під егідою ППТС згідно з положеннями Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр.» [39, с. 7].

Правовідносини між державами щодо виконання міжнародних арбітражних рішень дотепер не мають системного характеру та регулюються переважно нормами звичайного міжнародного права, що відображають практику держав з цього питання. У зв'язку з цим існує необхідність у кодифікації відомих міжнародній практиці та розробці нових заходів, що дозволяють домагатися приведення у виконання арбітражних рішень у короткий термін.

Отже, найбільш ефективним засобом вирішення міжнародних економічних спорів серед обов'язкових процедур є арбітражна процедура. Аналіз сучасної міжнародної практики свідчить, що арбітраж досі залишається одним із найбільш використовуваних засобів при врегулюванні економічних розбіжностей, якщо сторони, що сперечаються, не змогли дійти згоди шляхом дипломатичних процедур. Широке поширення має арбітражний суд, який створюється за спеціальною угодою сторін для винесення рішення щодо конкретного спору ad hoc. Арбітражний порядок вирішення економічних спорів щодо тлумачення та застосування міжнародних економічних договорів, статутів міжнародних економічних організацій є наразі однією з засад зміцнення міжнародного правопорядку.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ

3.1. Загальна характеристика вирішення міжнародних економічних спорів за участі України

Наша держава є учасником багатьох конвенцій, у яких врегулювання протиріч підлягає юрисдикції міжнародного арбітражу і Постійній палаті третейського суду зокрема. Проте, якщо вести мову про наявність національної концепції вирішення міжнародних спорів, в очі впадає хаотичний та спонтанний характер обрання органів судочинства, здебільшого – приєднання до визнаних чи визначених органів врегулювання. Загалом це не надто шкодить результатам врегулювання, зважаючи на якість здійснюваного будь-якими міжнародними органами правосуддя. Однак сьогодні ситуація суттєво змінюється, і колишні партнери, у тім числі стратегічні, вчиняють далеко недружні акти, на які варто реагувати з позицій державного суверенітету, інтересів суспільства та міжнародного іміджу. Правильне розуміння можливостей передусім третейського судочинства дає шанс більш якісного формування міжнародних зобов'язань з урахуванням потреб та інтересів нашої держави.

І.В. Гринчак справедливо зазначає, що «врегулювання міжнародних спорів за участю нашої держави із залучення Постійної палати третейського суду як судового органу або третейського правосуддя ad hoc загалом на практиці не мало місця. Більшість позовів, ініціатором яких є Україна, стосується інвестиційної сфери, тому на першому плані фігурують можливості та сервіси Постійної палати третейського суду. Зокрема 9 травня 2018 р. виголошене рішення міжнародного арбітражу щодо компенсації українським юридичним та фізичним особам шкоди, заподіяної конфіскацією майна внаслідок окупації півострова Крим. Сьогодні на розгляді міжнародного арбітражу є ще декілька резонансних справ проти Російської Федерації. Крім

того, розпочато процес проти Російської Федерації про права прибережної держави у міжнародному морському праві» [28, с. 12].

При цьому в дослідженні статусу Постійної палати третейського суду, І.В. Гринчак вказує, що «переважаюча кількість інвестиційних спорів виникла унаслідок незаконної окупації півострова Крим та націоналізації чи експропріації майна українських інвесторів, які опинилися на окупованій території. Тому варто насамперед проаналізувати існуючий механізм врегулювання зазначених протиріч, зважаючи на дефіцит вітчизняних наукових досліджень з цього питання» [18, с. 137].

Крім адміністративної підтримки, «Постійна палата третейського суду є канцелярією у справі України проти Російської Федерації щодо прав прибережної держави у Чорному та Азовському морях та Керченській протоці (позов ініційовано 16.09.2016 р.). Окупація Криму та будівництво Керченського моста суттєво вплинули на економічні інтереси України. Міністр інфраструктури озвучив розмір витрат нашої держави внаслідок таких дій у 500 млн. грн. Крім того, лише за травень – червень 2018 р. органами ФСБ Росії зупинено близько сотні торгових суден без пояснення причин. А конструкція Керченського моста обмежує судноплавство і доступ до портів Бердянськ та Маріуполь» [18, с. 138].

Перша процесуальна зустріч у рамках арбітражу відбулася 12.05.2017 р. Арбітраж проконсультував сторони щодо процедурних рамок арбітражу, включаючи календарний план усної та письмової частин. 18.05.2017 р. арбітраж прийняв процесуальні правила на основі домовленостей в ході обговорення на першій процесуальній зустрічі [70].

Отже, з усіх можливих форм третейського правосуддя Україна скористалася арбітражем *ad hoc* та інституційним арбітражем згідно з Додатком VII Конвенції ООН з морського права 1982 р.

З іншого боку, «третейське правосуддя потрібно використовувати передусім у взаєминах з дружними державами та партнерами на міжнародній арені з метою збереження стану існуючих двосторонніх відносин, миру і

співробітництва. Зважаючи на те, що будь-яка держава може звернутися до свого імунітету залежно від обставин, як, наприклад, у випадку вживання проти неї заходів щодо виконання рішення арбітражного суду, потрібно враховувати цей чинник при вирішенні питання про обрання засобу врегулювання міжнародного спору» [64, с. 4].

Україна доволі активно використовує процедуру розв'язання спорів у рамках СОТ. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття постанови кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення захисту прав та інтересів України в торговельно-економічній сфері в рамках Світової організації торгівлі» від 1 червня 2016 р. № 346, згідно з якою «в Україні захист прав та інтересів держави в рамках СОТ здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку)» [8]. Сам факт прийняття цього документу, як справедливо зазначається в юридичній літературі, «свідчить про переосмислення «країною можливостей та перспектив використання процедури врегулювання спорів у рамках СОТ».

Діюча в СОТ єдина для усіх угод система вирішення спорів «включає такі ключові моменти :

- проведення двосторонніх консультацій з метою знайти рішення спірної проблеми;
- створення групи експертів на вимогу будь-якої сторони, що сперечається і розгляд суті спору;
- прийняття доповіді групи (якщо тільки доповідь не буде відкинута шляхом консенсусу);
- передача питання ОРС. Генеральна рада СОТ виконує цю функцію, спеціально збираючись як Орган з вирішення спорів. ОРС розглядає спірні питання, що виникають згідно з угодами, що входять в систему СОТ;
- передача питання Апеляційному органу за поданням сторони, що бере участь у спорі для розгляду апеляцій щодо рішення групи експертів;
- контроль з боку ОРС за виконанням рекомендацій. Причому

конфліктуюча сторона, претензії якої визнані справедливими, може автоматично призупинити дію поступок, якщо інша сторона не виконає рекомендацію протягом встановленого для цього періоду часу» [40, с. 86].

При цьому, «інформацію щодо обставин, які можуть стати підставою для подання Україною скарги до СОТ, Мінекономрозвитку може отримати через МЗС від відділів з економічних питань у складі дипломатичних представництв України за кордоном або безпосередньо від експортерів та виробників українських товарів та послуг. У разі отримання інформації щодо порушення торгових інтересів та прав України та / або дискримінації українських товарів та послуг на території іншої країни-члена СОТ Мінекономрозвитку аналізує таку інформацію. Якщо буде встановлено, що заходи іншої країни-члена організації порушують положення угод СОТ, Мінекономрозвитку готує та надсилає у встановленому порядку до Секретаріату СОТ запит на проведення консультацій із такою країною в рамках ОВС досвід, отриманий у вирішенні спору, явно демонструє, що результат вирішення більшості спорів у рамках СОТ знаходиться у прямій залежності від компетенції та досвіду представників сторін спору» [62, с. 16].

Слід звернути увагу на той факт, що Група експертів зазначила також, що ситуація між Україною та РФ з 2014 р. є «надзвичайною ситуацією в міжнародних відносинах». у рішенні DS512 «Росія: заходи щодо транзитного переміщення» Група експертів зауважила, що оскаржені заборони транзиту та обмеження були прийняті у 2014 та 2016 роках. Тому Група експертів визнала, що дії РФ об'єктивно прийнятні в умовах надзвичайної ситуації в міжнародних відносинах [63, с. 282]. Аналіз наведених рішень свідчить про «той факт, що за наявності більшого досвіду з практики розгляду спорів в рамках СОТ, безперспективність розгляду справи у СОТ за наявності «надзвичайної ситуації в міжнародних відносинах» та безкарність дії РФ у сфері економічних відносин могли бути передбачені представниками України» [61, с. 108].

Слід зазначити, що вказані висновки Групи експертів СОТ, не дивлячись

на те, що для України вони є більшою мірою програвшими, дають можливість Україні відповідно до власних інтересів у разі такої необхідності застосовувати санкції проти РФ, керуючись визначеними експертами СОТ положеннями щодо наявності «надзвичайних обставин у міжнародних відносинах» відповідно до статті XXI («Винятки з міркувань безпеки») ГАТТ 1994 р.

Враховуючи незадовільний результат та слабку правову аргументацію представників України у спорі DS499, а також з метою забезпечення захисту торгових прав та інтересів України в рамках СОТ і у міжнародно-правових відносинах у майбутньому необхідно шукати оптимальні шляхи для посилення її позицій на міжнародній арені. Зокрема, для виконання вищезазначеної мети існують О.О. Щокіна, І.В. Сабадаш пропонують наступні варіанти:

1) Залучення на державну службу досвідчених та висококваліфікованих економістів, юристів та інших фахівців із метою підготовки їх у галузі міжнародної торгівлі та права СОТ. Як справедливо зауважується, «для підготовки відповідного фахівця у галузі міжнародної торгівлі та права СОТ державі необхідно 3 – 5 років. Така підготовка включає проходження дистанційних курсів Секретаріату СОТ із різних торговельних питань для державних службовців та регіональних курсів із специфічних торговельних питань, участь у засіданнях Органів СОТ тощо. Для вирішення ситуації, що склалася в Україні, потрібно зайнятися підготовкою відповідних кадрів у галузі торговельного права СОТ. для цього необхідні час та фінансові ресурси» [60, с. 171].

2) Залучення «юридичних радників міжнародних юридичних компаній. Україна вже має успішний досвід залучення провідних міжнародних юридичних фірм для представлення та захисту інтересів у міжнародних арбітражах, судах іноземної юрисдикції, зокрема у Стокгольмському арбітражі, Вищому суді Лондона, Міжнародному суді ООН тощо» [61, с. 108].

3) Приєднання України до консультативного центру з права СОТ (далі –

Центр). Станом на сьогоднішній день «консультаційний центр із права СОТ є базою знань та практик торговельного права, досвідчених і професійних експертів із права СОТ, а також успішно виграних справ у рамках СОТ, до послуг якого вже звернулося 75 країн-членів СОТ. Метою Центру є надання юридичної підготовки, підтримки та консультацій із питань законодавства СОТ та процедур врегулювання спорів країнам, що розвиваються, зокрема тим з них, що є найменш розвиненими, а також країнам із перехідною економікою. Для реалізації мети Центр надає юридичні поради з питань законодавства СОТ; надає підтримку сторонам та третім сторонам у процедурах врегулювання спорів у рамках СОТ; проводить підготовку урядових службовців із питань законодавства СОТ шляхом проведення семінарів із питань законодавства та юриспруденції СОТ, організації стажування та іншими належними методами» [61, с. 108].

Отже, Україна є учасником значної кількості міжнародних договорів, що визначають особливості розгляду та врегулювання міжнародних спорів, в тому числі в рамках міжнародних економічних організацій (в тому числі СОТ). За період незалежності України в різних ситуаціях в тій чи іншій формі, Україною використовувались всі основні засоби щодо врегулювання економічних спорів. При цьому, після початку україно-російського конфлікту можна відзначити поступове зростання ролі арбітражних процедур у врегулюванні спірних питань.

3.2 . Вирішення економічних спорів у рамках Угоди про асоціацію між Україною і ЄС

Підписання Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [7] додатково актуалізувало необхідність дослідження механізмів вирішення міжнародних економічних спорів

відповідно до практики ЄС і Угоди.

Як зазначає В.І. Муравйов, «поширеною практикою ЄС є включення до угод про зони вільної торгівлі та про асоціації положень про механізм мирного та квазі-судового вирішення спорів. Інституційні механізми для вирішення суперечок формально створені в рамках усіх широкомасштабних міжнародних угод про партнерство, партнерство і співробітництво, асоціацію. Проте не існує універсальної моделі такого механізму. Механізми вирішення суперечок щодо тлумачення й імплементації положень зазначених угод про співпрацю мають певні схожі риси та відмінності» [49, с. 71].

При цьому «порівняльний аналіз чинних угод про зони вільної торгівлі та про асоціацію, які укладає ЄС, свідчить про переважне передбачення порядку врегулювання суперечок, подібних до механізму врегулювання суперечок Світової організації торгівлі» [37, с. 212].

Характерними особливостями передбаченого УА порядку вирішення спорів Н.А. Мазаракі визначає: «достатньо широкий вибір методів, їх чітку регламентацію та деталізацію залежно від характеру спору, створення та регламентацію процедур спеціальних органів із вирішення спорів, врегулювання порядку виконання рішень у спорах і наслідків невиконання таких рішень (наприклад, за ст. 478 Сторона може вжити відповідних заходів, якщо питання не вирішено протягом трьох місяців із дати надіслання офіційного запиту щодо вирішення спору відповідно до ст. 477 цієї Угоди і якщо Сторона, яка подала скаргу, продовжує вважати, що інша Сторона не виконала своїх зобов'язань за цією Угодою) тощо. Аналіз тексту Угоди дає підстави стверджувати, що потенційно спори можуть виникати з питань тлумачення, виконання або добросовісного застосування цієї Угоди та інших відповідних аспектів відносин між Сторонами» [37, с. 213].

Так, УА передбачає загальний порядок вирішення спорів у ст. 476–478 та врегулює особливості вирішення певних видів спорів у Розділі 4 Угоди, у свою чергу додаток XXIV містить «Правила процедури вирішення спорів». Також положення Угоди передбачають наслідки, які можуть настати у разі

невиконання зобов'язань Стороною. Так, ст. 311 залишає за відповідачем у спорі вибір заходів, необхідних для добросовісного виконання постанови арбітражної групи, а також передбачає, що Сторони прагнутимуть домовитися про строки виконання цієї постанови. У свою чергу, відповідно до ст. 478 Сторона може вжити заходів, якщо питання не вирішено протягом трьох місяців із дати надіслання офіційного запиту щодо вирішення спору відповідно до ст. 477 цієї Угоди і якщо Сторона, яка подала скаргу, продовжує вважати, що інша Сторона не виконала своїх зобов'язань за цією Угодою [7].

В Угоді особливий порядок вирішення передбачено для спорів щодо:

– застосування заходів захисту торгівлі (ст. 50 bis), де наголошено на необхідності забезпечення якнайшвидшого розв'язання спору та забезпеченні прозорості (ст. 41 та 47 Угоди);

– стосовно тлумачення та застосування положень Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди, де передбачено скорочені терміни вирішення спорів, із питань, що потребують негайного вирішення, зокрема щодо швидкопсувних або сезонних товарів, а також енергоносіїв через мережі (положення щодо останнього виду є характерним виключно для Угоди ЄС із Україною і було включено через україно-російський конфлікт щодо постачання газу). Крім того, спори у рамках положень Розділу IV можуть вирішуватися у порядку арбітражної процедури (ч. 1 глави 14 Розділу IV) [7].

– нормативно-правової апроксимації (ст. 322). Так, спори щодо тлумачення положення права ЄС (у рамках Глав 3–6, 8 та 10 Угоди) вирішуються виключно Судом ЄС: «Якщо у спорі виникає питання щодо тлумачення положення права ЄС, згаданого в п. 1, арбітражна група не повинна вирішувати це питання, але повинна подавати до Суду Європейського Союзу прохання винести рішення із цього питання. У таких випадках строки, що застосовуються до постанов арбітражної групи, повинні призупинятися до ухвалення Судом Європейського Союзу своєї постанови. Ця ухвала Суду Європейського Союзу є обов'язковою для арбітражної групи» (п. 2 ст. 322) [7].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. «передбачає

виключно позасудові інструменти вирішення спорів, які можуть виникати у зв'язку із відсутністю єдиного підходу щодо тлумачення положень Угоди або добросовісного застосування, а також через неналежне виконання зобов'язань однією із Сторін» [48, с. 314].

На думку О.М. Моїсеєнко, «механізм медіації має низку переваг у порівнянні з іншими засобами вирішення спорів, передбачених УА. На відміну від арбітражної процедури, предметом медіації може бути будь-який спір, що стосується положень Розділу IV УА. Крім того, у порівнянні з арбітрами медіатор не має права подавати сторонам остаточний варіант вирішення спору. Його мета – сприяти прийняттю взаємопогодженого рішення, прийнятого Сторонами як результат саме їхньої самостійної згоди. Таким чином, медіатор не виконує квазі-судових функцій, а виступає фасилітатором для Сторін спору. Така особливість зумовлює механізм медіації як більш привабливий і гнучкий спосіб розв'язання конфлікту між Сторонами, які не завжди готові зобов'язувати себе юридично обов'язковим рішенням, прийнятим арбітражною групою або Радою асоціації. Крім того, спільний пошук взаємовигідного рішення може сприяти більш ефективному розв'язанню проблем, пов'язаних із реалізацією взаємних зобов'язань у рамках Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС» [48, с. 316].

Для всіх методів вирішення спорів встановлено граничні терміни застосування, наприклад, «ст. 50 bis – 21 день із моменту повідомлення Сторони про порушення спеціального розслідування, п. 3 ст. 304 – 30 днів із моменту отримання Стороною письмового запиту щодо спірного заходу та положення Угоди, п. 4 ст. 304 – 15 днів щодо спорів із питань, що потребують негайного вирішення, зокрема щодо швидкопсувних або сезонних товарів, п. 5 ст. 304 – 3 дні щодо спорів, які стосуються енергоносіїв» [7].

Також Угода визначає органи, які мають вирішувати спори, у т. ч. шляхом винесення обов'язкового для сторін рішення: Комітет із питань торгівлі, Рада асоціації, Комітет асоціації (інші відповідні органи, зазначені у

ст. 466 цієї Угоди – спеціальні комітети, підкомітети тощо), з метою досягнення взаємоприйняттого рішення у максимально стислі строки.

Спір вважається вирішеним, якщо Рада асоціації прийняла обов'язкове для виконання рішення про вирішення питання, як передбачено в п. 3 ст. 476 цієї Угоди, або коли заявлено, що спір вичерпано.

Такі положення «включені всього для двох міжнародних угод Європейського Союзу (аналогічні положення містяться в ст. 403 Угоди про Асоціацію між ЄС та Республікою Молдова). Жодна інша угода, укладена ЄС, не надає арбітражній групі компетенцію на звернення до Суду ЄС щодо попереднього рішення. Окремі інтеграційні угоди ЄС містять положення щодо відповіді Суду ЄС на попередні запити національних судів. Вказане зумовлено необхідністю забезпечення виключної юрисдикції Суду ЄС у тлумаченні права ЄС» [69].

При цьому, положення ст. 324 Угоди передбачають можливість вирішення спору у рамках самої Угоди або відповідно до Угоди про Світову організацію торгівлі. Так, сторони вільні у своєму виборі процедури, але водночас «Сторона не може порушити процес вирішення спору стосовно того самого заходу в рамках іншого форуму, доки перший процес не було завершено. Крім того, жодна Сторона не повинна в рамках обох форумів прагнути отримати відшкодування стосовно зобов'язань, які є ідентичними за цією Угодою та за Угодою СОТ. У цьому разі після порушення процесу вирішення спору така Сторона не повинна намагатися отримати відшкодування стосовно ідентичного зобов'язання за іншою угодою в рамках іншого форуму, крім випадків, коли обраний форум через процедурні причини або через причини юрисдикції не може зробити констатації стосовно намагання отримання відшкодування стосовно цього зобов'язання» [7].

Реалізація положень УА, «якщо вони не стосуються функціонування зони вільної торгівлі, може вимагати взаємних консультацій щодо тлумачення, імплементації чи добросовісного виконання Угоди. При виникненні суперечок з цих питань, може бути задіяна Рада асоціації. У

випадку суперечки Україна або ЄС надають іншій стороні і Раді запит з вимогою вирішити спір. На першому етапі сторони можуть вдаватися до консультацій в Раді та інших органах, як це передбачено ст.ст. 461, 465, 466 УА з метою досягнення компромісу. До свого вирішення спір має обговорюватися на кожному засіданні Ради. Спір вважається вирішеним, коли Рада заявить про те, що суперечки більше не існує, або коли Рада ухвалить з приводу суперечки обов'язкове рішення (ст. 475)» [49, с. 72].

Проте «навіть до вирішення спорів Україною чи ЄС можуть вдаватися до санкцій у випадках невиконання іншою стороною своїх зобов'язань по Угоді. Так, якщо одна із сторін вважає, що інша сторона продовжує порушувати свої зобов'язання протягом трьох місяців після повідомлення про формальний запит згідно ст. 477, інша сторона має право вдаватися до заходів у відповідь. Такі заходи мають найменше впливати на функціонування Угоди і не можуть включати зупинення будь-яких прав, що стосуються функціонування зони вільної торгівлі (Розділ IV). Про такі заходи сторона, яка до них вдається зобов'язана невідкладно повідомити Раду асоціації і вони мають стати предметом для консультацій чи вирішення суперечок» [49, с. 72].

Проте УА передбачає випадки денонсації Угоди без попередніх консультацій чи застосування процедури вирішення спорів. Вони включають денонсацію Угоди, яка не санкціонована загальними нормами міжнародного права, а також порушення стороною суттєвого елементу Угоди (ст. 2) [7].

При цьому, як зазначає В .І. Муравйов, «у цілому правові механізми для вирішення спорів, передбачені в угодах ЄС про асоціацію, побудовані на різних моделях. Залежно від того, які елементи цих механізмів переважають – вирішення спорів в Радах асоціацій або співробітництва чи в арбітражах або судах, їх переважну більшість можна віднести до політичної або до квазі -судової моделей. Існують також гібридні моделі, які поєднують політичні і квазі-судові елементи» [49, с. 72].

Отже, в цілому механізми вирішення економічних спорів, що виникають між Україною і ЄС побудовано на загальних принципах вирішення міжнародних спорів, що були проаналізовані вище. Щодо засобів вирішення спорів, ЄС оперує практично всіма основними засобами вирішення спорів, напрацьованими міжнародною практикою. Важливим в цьому аспекті є формалізація в Угоді порядку та строків застосування тих чи інших заходів.

3.3. Особливості розгляду спору між ЄС та Україною щодо необробленої сировини

З 2005 року в Україні діє постійна заборона на експорт лісо та пиломатеріалів цінних та рідкісних порід деревини: акації, берези, вишні, груші, горіха, каштана, тиса ягідного, черешні, явора і ялівцю. У 2015 році було запроваджено тимчасово, строком на 10 років, заборону експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді будь-яких деревних порід, за виключенням сосни, для якої мораторій почав діяти з 1 січня 2017 року.

У січні 2019 року ЄС подав запит «на проведення офіційних урядових консультацій відповідно до Розділу Угоди про асоціацію про зону вільної торгівлі». Однак консультації 7 лютого 2019 року не змогли вирішити питання. В результаті 20 червня 2020 р. ЄС офіційно подала запит про створення арбітражної групи. Фактично це стало першим випадком, коли ЄС запусив незалежний арбітражний механізм за двосторонньою угодою, де регулюються питання торгівлі» [73].

29.01.2020 р. було затверджено наступний склад арбітражної групи:

- незалежний арбітр зі Швейцарії- голова групи Крістіан Хеберлі,
- арбітр від ЄС - Джорджо Сакердотіта
- від України - Віктор Муравйов .

17 лютого 2020 р. ЄС подав Арбітражній групі своє перше письмове подання. 11 березня 2020 року своє письмове подання у відповідь подала Україна. 22 та 23 вересня 2020 р. в режимі онлайн відбулись слухання

Арбітражної групи.

Відповідно до офіційної позиції ЄС, постійна заборона на експорт деревини та пиляних порід деревини («заборона на експорт 2005 р.») і тимчасова заборона на експорт всієї іншої необробленої деревини на 10 років («заборона на експорт 2015 р.») становлять заборони на експорт з України до Європейського Союзу у значенні як першого речення статті 35 АА, так і статті XI: 1 ГАТТ 1994, і як такі, вони несумісні зі статтею 35 АА. У своєму письмовому поданні Європейський Союз стверджує, що згадані вище заходи мають «явні протекціоністські цілі і не застосовуються разом із ефективним обмеженням внутрішнього споживання» [54].

Відповідно до позиції України, «заборона на експорт 2005 року була прийнята не для досягнення комерційних чи економічних цілей, а з екологічних причин. У 2005 році цінні та рідкісні породи деревини розглядались як породи, які перебувають під загрозою зникнення, і тому мають високий ризик зникнення. Знищення лісів, деградація деревини, заготівля деревини та розвиток міст – інші суттєві загрози. Для видів, що перебувають під загрозою, основними загрозами є тваринництво, залишення земель та інші модифікації екосистеми, що впливають на виживання дерев та середовищ їх існування» [54]. У Мінекономіки зазначили, що «справа зачіпає правові питання інтерпретації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема права кожної сторони встановлювати та регулювати власні рівні національної охорони довкілля, сталого управління лісовими ресурсами, а також питання національної політики України в сфері лісового господарства та охорони довкілля» [11].

Україна звертала увагу на наявність трьох основних аспектів «тимчасової заборони експорту 2015 року», що повинні були взяті до уваги Арбітражною комісією :

- (i) виснаження лісів;
- (ii) тимчасовий характер заходу;
- (iii) обмеження внутрішнього виробництва або споживання [54].

У зв'язку з цим Україна стверджує, що ліси є невичерпними природними ресурсами і що «тимчасова заборона на експорт 2015 року» була введена з метою припинення інтенсивного вирубування лісів, що може призвести до непередбачуваних результатів (наприклад, повені, руйнування середовища існування та загальна складна екологічна ситуація) та з метою захисту цих невичерпних природних ресурсів. "Тимчасова заборона на експорт 2015 року" була введена в дію разом із обмеженнями внутрішнього виробництва або споживання відповідно до вимог пункту "g" статті XX ГАТТ 1994, що стосуються збереження невичерпних природних ресурсів» [54].

11 грудня Комісія винесла своє остаточне рішення, дійшовши висновку, що заборони на експорт несумісні зі статтею 35 АА, яка забороняє експорт. Що стосується повної заборони експорту всієї необробленої деревини, яка діє з 2015 року, Комісія також не знайшла жодного виправдання відповідно до АА або ГАТТ 1994 року.

Лише заходи 2005 року щодо десяти конкретних порід деревини низького комерційного використання, які характеризуються як «рідкісні та цінні», були визнані частково виправданими згідно з винятком щодо захисту рослин (стаття 36 УА у поєднанні зі статтею XX (b) ГАТТ 1994 року).

При цьому, Т. Качка звертає увагу на те, що рішення Арбітражної комісії не зобов'язує Україну до безальтернативного скасування заборони.

Так, як зазначає автор, «По-перше, арбітри визнали, що обмежувати експорт лісу можна. Якщо є належне обґрунтування, то обмеження мають право існувати. Це, зокрема, стосується заборони експорту окремих сортів лісу, яка була запроваджена 2005 року. Арбітри визнали, що вона є обґрунтованою.

По-друге, арбітри розуміють, що тема лісу є дуже чутливою, і вирішення проблеми не може полягати лише у скасуванні заборони експорту. У параграфі 438 панель арбітрів підкреслює, що її висновок не можна формулювати так, щоби створювати Україні перепони у розвитку сталого управління лісовим господарством для цілей економічного розвитку» [36].

Відтак арбітри дають у резолютивній частині єдину і ключову рекомендацію: «Україні вжити добросовісно усіх заходів на виконання рішення панелі арбітрів... беручи до уваги усі релевантні положення Угоди про асоціацію, включали положення глави 13 щодо торгівлі і сталого розвитку, особливо статті 293 щодо торгівлі лісовою продукцією, яка зобов'язує Сторони [тобто і Україну, і ЄС] покращувати управління і застосування права у сфері лісництва і заохочувати торгівлю законними та сталими лісовими товарами» [73].

Наріжним елементом його виконання «буде створення нормального ринку всередині України. Зараз у Верховній раді розглядають законопроект "Про ринок деревини". Він запроваджує цивілізований ринок торгівлі лісом. Крім того, нам потрібно досягти домовленостей з Євросоюзом про те, як контролювати торгівлю лісом. Це пов'язано з тим, що головним драйвером шкідливої вирубки лісу є попит на цю продукцію в ЄС (про що свідчать репорти Earthsight). Ситуація в спільному для ЄС і України Карпатському регіоні критична, про що говорить виконавчий директор програми ООН з питань довкілля Інгер Андерсен» [36].

На прикладі розгляду зазначеної справи можна простежити необхідність системного врегулювання всіх правовідносин, що впливають на міжнародні економічні відносини. Так, Арбітражна комісія не заперечувала право України на введення експортних обмежень, спрямованих на захист навколишнього середовища. Разом з цим, для визнання обмежень доцільними та законними необхідне не лише введення обмежувальних експортних заходів, а й належне врегулювання внутрішнього ринку, встановлення чітких принципів розмежування законного і незаконного використання природних ресурсів, і неможливість запровадження експортних обмежень за умови відсутності обмежень внутрішнього користування.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження було сформульовано наступні висновки щодо механізмів вирішення міжнародних економічних спорів на сучасному етапі:

Під міжнародним економічним спором слід розглядати специфічне правове відношення, що виникає між двома або більшою кількістю сторін, які можуть бути різними за статусом суб'єктів міжнародного економічного права (горизонтальні та діагональні відносини між суб'єктами), і виражаються в пред'явленні взаємних і чітко сформульованих претензій стороною другій стороні з питань права, юридичною позицією чи інтересам, для регулювання яких сторонами здійснюється взаємодія. Предметом регулювання при регулюванні міжнародного економічного спору можуть бути відносини, що виникають в найрізноманітніших сферах взаємодії держави (міжнародне судходство, повітряне плавання, космічна діяльність, міжнародна охорона навколишнього середовища та інші).

У нових умовах інтереси забезпечення миру вимагають як вирішення існуючих спорів, так і запобігання їх появи, профілактики конфліктів. Попередження будь-якого конфлікту вимагає менших зусиль, ніж його подальше врегулювання. Попередження розростання конфліктів досягається за допомогою мирних засобів. Попередження та вирішення спорів здійснюються на базі принципів суверенної рівності та сумлінного виконання зобов'язань з міжнародного права. Отже, принцип мирного вирішення спорів є основоположним принципом вирішення міждержавних конфліктів взагалі, і економічних спорів зокрема. Сторони у спорі зобов'язані у разі, якщо не досягнуто вирішення спору шляхом застосування одного з визначених Статутом ООН чи погоджених сторонами засобів, продовжувати прагнути до врегулювання спору за допомогою інших узгоджених між ними мирних засобів. Також сторони спору не повинні вчиняти дій, які можуть погіршити становище, наражати на мир і безпеку. Спори та застосування процедур їх

вирішення регулюються на основі суверенної рівності держав .

Цілям ефективного регулювання міжнародних економічних спорів служать механізми вирішення спорів, які включаються в тексти міжнародних економічних співтовариств як багатостороннього, так і двостороннього характеру та розроблені безпосередньо для регулювання спорових питань, що виникають у процесі реалізації цих узгоджень. Детальна регламентація всіх етапів регулювання спорів у великій мірі сприяє більш ефективному їх розгляду. При цьому, такі механізми можуть закріплюватись спеціальними міжнародними договорами, спрямованими на врегулювання конфліктних ситуацій (Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26.09.1928 р., Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів), статутами міжнародних організацій (Статут ООН), двосторонніми або багатосторонніми договорами між державами і/або їх об'єднаннями (Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони), а також вміщуватись в міжнародних договорах що регулюють конкретні правовідносини (Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів).

При врегулюванні міжнародних економічних спорів може бути використаний весь спектр засобів і способи вирішення міжнародних спорів, існуючих у сучасному міжнародному праві. При цьому при виборі тих чи інших засобів вирішення економічного спору слід враховувати їх взаємозв'язок з характером спору та його змістом. У нинішній час спостерігається тенденція використання в більшій мірі дипломатичних засобів регулювання спорів, що включають переговори, консультації, різні примірні процедури, як альтернативні засоби по відношенню до арбітражної чи судової процедури. При цьому всі дипломатичні засоби знаходяться в тісній взаємодії. При цьому, сторони не обмежені у використанні засобів врегулювання спору, оскільки всі наведені в міжнародних документах переліки є відкритими. Ключовою вимогою до будь-якого засобу врегулювання, що використовується

сторонами, є його мирний характер. При цьому, погоджуємось із запропонованим в літературі поділом засобів вирішення міжнародних економічних спорів на дипломатичні (переговори, медіація, добрі послуги, тощо), арбітражні і судові. При цьому, власне судові механізми майже не застосовуються в спорах між державами.

Переговори і медіація є дипломатичними (політичними) засобами мирного вирішення міжнародних економічних спорів. Такі засоби вирішення міжнародних економічних спорів застосовуються при наявності спільної волі сторін на вирішення конфлікту, та спільної спрямованості на пошук взаємовигідного та компромісного вирішення спірної ситуації. Ключовою відмінністю переговорів від медіації є залучення в процесі медіації третьої сторони, що допомагає сторонам сформулювати узгоджене і компромісне рішення.

Найбільш ефективним засобом вирішення міжнародних економічних спорів серед обов'язкових процедур є арбітражна процедура. Аналіз сучасної міжнародної практики свідчить, що арбітраж досі залишається одним із найбільш використовуваних засобів при врегулюванні економічних розбіжностей, якщо сторони, що сперечаються, не змогли дійти згоди шляхом дипломатичних процедур. Широке поширення має арбітражний суд, який створюється за спеціальною угодою сторін для винесення рішення щодо конкретного спору *ad hoc*. Арбітражний порядок вирішення економічних спорів щодо тлумачення та застосування міжнародних економічних договорів, статутів міжнародних економічних організацій є наразі однією з засад зміцнення міжнародного правопорядку.

Україна є учасником значної кількості міжнародних договорів, що визначають особливості розгляду та врегулювання міжнародних спорів, в тому числі в рамках міжнародних економічних організацій (в тому числі СОТ). При цьому, після початку україно-російського конфлікту можна відзначити поступове зростання ролі арбітражних процедур у врегулюванні спірних питань.

В цілому механізми вирішення економічних спорів , що виникають між Україною і ЄС побудовано на загальних принципах вирішення міжнародних спорів, що були проаналізовані вище. Щодо засобів вирішення спорів , ЄС оперує практично всіма основними засобами вирішення спорів, напрацьованими міжнародною практикою. Важливим в цьому аспекті є формалізація в Угоді порядку та строків застосування тих чи інших заходів.

В роботі проаналізовано вирішення економічного спору між Україною і ЄС щодо обмежень експорту необробленої сировини . На прикладі розгляду зазначеної справи можна простежити необхідність системного врегулювання всіх правовідносин, що впливають на міжнародні економічні відносини. Так, незважаючи на визнання позиції України такою, що суперечить умовам укладених між Україною і ЄС угод, Арбітражна комісія не заперечувала право України на введення експортних обмежень, спрямованих на захист навколишнього середовища . Разом з цим, для визнання обмежень доцільними та законними необхідне не лише введення обмежувальних експортних заходів, а й належне врегулювання внутрішнього ринку, встановлення чітких принципів розмежування законного і незаконного використання природних ресурсів, і неможливість запровадження експортних обмежень за умови відсутності обмежень внутрішнього користування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26.09.1928 р. (з поправками, внесеними Генеральною Асамблеєю ООН від 28.04.1949 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_f68
2. Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів від 18 жовтня 1907 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569
4. Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів від 15.11.1982 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_568
5. Статут ООН від 26.06.1945 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010/print1487543932096990
6. European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes. URL: <https://rm.coe.int/1680064586>
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: [http://www.Nmu.gov.ua/Nmu/docs/EA/00_UNraineEU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.Nmu.gov.ua/Nmu/docs/EA/00_UNraineEU_Association_Agreement_(body).pdf)
8. Про затвердження Порядку забезпечення захисту прав та інтересів України в торговельно-економічній сфері в рамках Світової організації торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 346 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-2016-%D0%BF%20Text>
9. Альфеева Ю.В. Урегулирование международных экономических споров в современном международном праве: Автореф. дис. канд. Казань, 1998. 22 с.
10. Антонюк А.О. Медіація та дипломатія. *Часопис Київського університету права*. 2014. №2. С. 355-359

11. Арбітраж із ЄС щодо заборони Україною експорту лісу-кругляку може коштувати Україні до EUR1 млн URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/689670.html>
12. Балух В. С. Нормативно-правові основи формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 162-168 .
13. Бушуєва О.Р. Медіація, як засіб вирішення міжнародно-правових конфліктів. *Сучасна наука: проблеми і перспективи (частина I)*: матеріали V Міжнародної науково -практичної конференції м. Київ, 10-11 грудня 2020 року. Київ: МЦНІД, 2020. с. 23 - 24
14. Верещетин В.С. Международный суд ООН на новом этапе. *Московский журнал международного права* . 2002. № 2. 85 с.
15. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 64–68 .
16. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти. К. : Логос , 2010. 428 с.
17. Воронюк Є. В., Ярмош О.В., Айорінде М. Б. Вплив міжнародних організацій на економічну політику країн світу. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8357>
18. Гринчак І. В. Міжнародний третейський суд як засіб врегулювання міжнародних спорів. дис.к.ю .н. Львівський національний університет ім. Івана Франка ; Інститут держави і права імені В. М . Корецького НАН України, Київ, 2019. 222 с .
19. Гринчак І. В. Основні етапи формування третейського правосуддя у міжнародному праві: загальна характеристика. *Вісник Львівського університету*. Серія: «Міжнародні відносини». 2016. Вип . 39. С. 128–134.
20. Гринчак І. В . Зміст міжнародних зобов'язань, які виникають у процесі мирного врегулювання спорів за участю третейського правосуддя . *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право ». 2018. Вип.

49. Т. 2. С. 185–188.

21. Гринчак І. В. Правовий аналіз причин кризи третейського правосуддя у міжнародному публічному праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки»: зб. наук. праць. 2018. Вип. 2 . Т. 2. С. 160–163.

22. Гринчак І. В. Порівняльний аналіз моделей третейського правосуддя у міжнародному публічному праві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*: наук. зб. Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара. 2018. Вип. 3. С. 233–237 .

23. Гринчак І. В. Правова природа рішення міжнародного третейського суду. *Науковий вісник публічного та приватного права Київського науково-дослідного інституту*. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 176–180.

24. Гринчак І. В. Arbitration justice and formation of a system of international peace and security. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Vol. 1. P. 64–69.

25. Гринчак І. В. Третейське правосуддя, як запорука безпеки і співробітництва держав: історичний аспект. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Львів, 22–23 берез. 2018 р.). Львів. 2018. С. 168–170.

26. Гринчак І. В. Рішення третейського суду як підстава міжнародно-правового зобов'язання сторін спору. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 черв. 2018 р.). Харків. 2018. С. 15–16.

27. Гринчак І. В. Причини та шляхи подолання кризи у діяльності Постійної палати третейського суду. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 черв. 2018 р.). Запоріжжя. 2018. С. 26–27.

28. Гринчак І. В. Сучасні підходи до визначення статусу Постійної палати третейського суду у міжнародному праві. *Key issues of education and sciences: development prospects for Ukraine and Poland*: International multidisciplinary

conference. Volume 4. (Stalowa Wola, Republic of Poland, 2018). Stalowa Wola. 2018. С. 11 –14.

29. Гринчак І. В. Процедура судочинства у Постійній палаті третейського суду. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 07 –08 верес. 2018 р.)*. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 99–103.

30. Действующее международное право: документы: в 2 т./сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. Москва: Межнар. отнош., 2002. Т. 1. 463 с.

31. Дочинець А. М. Мирні засоби вирішення міжнародних спорів. *Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства*. м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р. с. 42 - 45

32. Есиркепова М.М. Понятие международных экономических споров в публичном и частноправовом аспекте. *Действующее право Республики Казахстан: Проблемы тенденции перспективы*. Астана, 2010. с. 37 - 41

33. Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. К.: ВД «Стилос», 2007. 272 с.

34. Иванов А.Г. Соотношение обследования и примирения, как средств мирного разрешения международных споров и способов их реализации. *Leges vitae*. 2020. №6–7. С. 85–90.

35. Игнатенко Г.В., Тиунов О.И. Международное право: Учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. и напр. «Юриспруденция». М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2001. 584 с.

36. Качка Т. Нові правила для кругляка: що має зробити Україна з мораторієм на експорт лісу. *Європейська правда*. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/12/14/7117580/>

37. Мазаракі Н. А. Механізми вирішення спорів у рамках Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. *Право і суспільство*. 2018. №5. с. 212 - 216

38. Малишева О.М. Деякі питання інституту мирного розв'язання міжнародних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6, 2017. С.

378 -381.

39. Мамон З. Міжнародний арбітраж як засіб мирного вирішення міжнародних спорів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. №3. С. 3-9

40. Матюшенко І. Ю., Беренда С. В., Резніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.

41. Международное право: Учеб. Для вузов. / Игнатенко Г.В., Суворова В.Я., Тиунов О.И. и др.; Под. ред Игнатенко Г.В. 2 -е изд. перераб. и доп. М.: Высшая школа, 1995. 339 с.

42. Международное право: Учебник / Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. М. : Междунар. отношения, 1995. 450 с .

43. Международное публичное право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. К. А. Бекяшева. М.: ПБОЮЛ Грачев С. М., 2001 . 384 с.

44. Мельничук Ю.І. Арбітражна процедура за правилами ВОІВ як ефективний альтернативний спосіб вирішення спорів. *Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць*. Випуск 1. К.; Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С .58-62.

45. Міжнародне публічне право : Навч. посібник / Відп. редактори Ю.С. Шемшеченко, Л.В. Губерський. К. : Юрінком Інтер, 2000. 640 с .

46. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського К.: Юрінком Інтер, 2005. 336 с.

47. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002 . 608 с.

48. Моїсеєнко О. М. Медіація в системі вирішення спорів за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2020. Випуск 29. с. 309 - 317

49. Муравйов В.І. Способи і механізми врегулювання спорів в угодах Європейського Союзу про асоціацію. *Наукові записки Інституту*

законодавства Верховної Ради України. 2014 . № 6. С. 69–74.

50. Постоянный Третейский Суд . Арбитражный Регламент 2012 года. URL: <https://pca-cpa.org/en/search/?q=https%3A%2F%2Fpca-cpa.org%2Fwp-content%2Fuploads%2Fsites%2F175%2F2015%2F11%2FPCA-Arbitration-Rules-2012-Russian.pdf>

51. Попков А.Н. Международный третейский суд: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. М., 2000. 33 с .

52. Попков А. Н. Формы международного арбитража и современные тенденции их развития в международном праве . *Белорусский журнал международного права и международных отношений* . 1998. № 3. С. 10–16.

53. Правове регулювання міжнародних економічних відносин: конспект лекцій для студентів спеціальності: 081-Право денної та заочної форми навчання. Луцьк, Луцький національний технічний університет. 2017 . 67 с.

54. Спiр мiж Україною та ЄС щодо тимчасової заборони Україною експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді. URL: [https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=485073d5-666b-4081-af3e-](https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=485073d5-666b-4081-af3e-315c9ceb6c18&tag=SpirMizhUkrainoiuTasSchodoTimchasovoiZaboroniUkrainoiuEksportuLisomaterialivUNeobroblenomuVigliadi)

[315c9ceb6c18&tag=SpirMizhUkrainoiuTasSchodoTimchasovoiZaboroniUkrainoiuEksportuLisomaterialivUNeobroblenomuVigliadi](https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=485073d5-666b-4081-af3e-315c9ceb6c18&tag=SpirMizhUkrainoiuTasSchodoTimchasovoiZaboroniUkrainoiuEksportuLisomaterialivUNeobroblenomuVigliadi)

55. Стрельцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип . 14. Київ, 2003. С. 516–526.

56. Тропін З. В. Засоби вирішення міжнародних спорів за Договором до Енергетичної Хартії: стан та проблеми реалізації [монографія] / ред.: О. В. Задорожний. К . : Фенікс, 2012. 205 с.

57. Тропін З.В . Механізм вирішення міжнародних спорів за договором до енергетичної хартії в системі засобів вирішення спорів сучасного міжнародного права. *Держава і право*. 2011 . Вип. 53. С. 579-585.

58. Тропін З . В. Сучасна основа вирішення міжнародних спорів: принцип

мирного вирішення міжнародних спорів чи принцип захисту прав та інтересів суб'єктів міжнародних правовідносин. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 358 -362.

59. Тропін З. Справа МН-17: міжнародно -правові наслідки для України. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sprava-mn17-mizhnarodnopravovi-naslidki-dlya-ukrayini.html>

60. Ус І. В. Забезпечення підготовки фахівців в сфері функціонування України в умовах Світової організації торгівлі. *Пріоритети, напрями та сучасні чинники розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 13 -14 квітня 2013 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. С. 170-172.

61. Федченко Д. І. Щокіна О. О., Сабадаш І. В., Івашковський Д. В. Процедура розв'язання спорів у рамках СОТ: досвід України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №3. С. 106 –110

62. Феленюк О., Балдич Н. Як Україні ефективно захищати свої права та інтереси під час вирішення торговельних суперечок в рамках СОТ? Київ, Європейський інформаційно-дослідницький центр, 2016. 57 с.

63. Хизунова А.Н., Дорджиева А.О. Россия и Украина в ВТО: решение по спору о мерах в отношении импорта железнодорожного оборудования и его частей. *Вестник международного коммерческого арбитража*. 2018 . №12. С. 279–290.

64. Хлестова И. О . Юрисдикционный иммунитет государства. Москва: ИД «Юриспруденция», 2007 . 216 с.

65. Шигина Е. Л. К вопросу об инициативе России в мирном разрешении международных споров в конце 19 века. URL: [http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/9999 -0195 _West _pravo _2000 _1\(2\)/29 .pdf](http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/9999 -0195 _West _pravo _2000 _1(2)/29 .pdf)

66. Щетинин В.Д. Экономическая дипломатия. М.: Международные отношения, 2001. 280 с.

67. Handbook on the Peaceful Settlement of the International Disputes. United Nations, New York, 1992. 229 p.
68. Gleider I Hernandez. The International Court of Justice and the Judicial Function. Oxford University Press, 2014. 368 p.
69. Guillaume Vander Loo, Peter Van Elsuwege, Roman Petrov. The EU-UNraine Association Agreement: Assessment of an Innovative Legal Instrument. European University Institute Working Paper LAW 2014/09. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/32031/LAW%20_WP_2014_9%20.pdf
70. PCA Press Release Ukraine against the Russian Federation in respect of a «dispute concerning coastal state rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait». URL: <https://pcacases.com/web/sendAttach/2135>
71. Pinto M. C. V. Structure, Process, Outcome: thoughts on the «essence» of International arbitration. Leiden Journal of International Law. 1993. Vol. 6. No. 2 . P. 241–264.
72. Schlochauer H.J. Arbitration in Bernhardt (ed.) // Encyclopedia of Public International Law : Settlement of Disputes. Vol. 1. 1981 . P. 19-20.
73. The history of the EU-Ukraine dispute on wood export ban URL: <https://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=2226>